

Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşımlar

Ceyhun GÜRKAN*
Yiğit KARAHANOGULLARI**

Özet

Bu çalışma eleştirel maliye teorisinin dört önemli kuramcısını -J.Schumpeter, R.Goldscheid, J.Buchanan ve J.O'Connor- vergi devleti ve krizi üzerine düşünceleri bağlamında incelemektedir. Bu kuramcıların anaakım maliye teorilerine getirdikleri eleştiri ve maliye alanında yarattıkları köklü dönüşümler ekonomi politik düşüncenin kapsamı içine değerlendirilir. Bu bakımdan vergi devletinin krizine yönelik farklılaşan eleştirel çözümlemeleri maliye, ekonomi ve siyaset arasında kurdukları ilişkiye göre açıklanmaktadır. Çalışma bu kuramcıların vergi devletine ve krizine dair eleştirel çözümlemelerini maliye kuramında yarattıkları güçlü etkileri, kuramsal çerçeveleri ve spesifik sorunsallarıyla ele almaktadır. Bu amacıyla çalışma 20. yüzyıldaki kapitalizmin krizlerini ve günümüz krizini vergi devleti bağlamında yorumlamak için karşılaştırmalı bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Joseph Schumpeter, James Buchanan, Rudolf Goldscheid, James O'Connor, Vergi Devleti, Devletin Mali Krizi, Kamusal Tercih Kuramı

Theoretical Approaches to the Tax State

Abstract

This paper examines four essential theoreticians of the critical theory of finance J.Schumpeter, R.Goldscheid, J.Buchanan and J.O'Connor- in the context of their thoughts on the tax state and its crisis. The criticism that these theoreticians have raised against the mainstream finance theories and the radical transformations that they have created in the field of public finance are considered in the realm of political economy. Accordingly, their varied critical analyses of the crisis of the tax state are explained according to the relation that they establish between finance, economics and politics. The paper takes up these theoreticians' analyses of the tax state and its crisis in relation to their influential effects on public finance theory,

*Yrd.Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, SBF, Maliye Bölümü, ceyhun.gurkan@politics.ankara.edu.tr

**Yrd.Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, SBF, Maliye Bölümü, ykarahanogullari@ankara.edu.tr

theoretical frameworks and specific questions. With this aim, the paper presents a comparative theoretical framework in order to interpret the crises of capitalism in the 20th century and the present crisis in the context of the tax state.

Key Words: *Joseph Schumpeter, James Buchanan, Rudolf Goldscheid, James O'Connor, Tax State, Fiscal Crisis of the State, Public Choice Theory*

JEL Classification Codes: *H1, H20, H50, B310*

Giriş

Modern kamu maliyesi sisteminin ortaya çıkışını tarihsel süreç içerisinde mümkün kılan en önemli unsurlardan biri devletin asli gelirini parasal vergi biçiminde toplamaya başlamasıdır. Avrupa’da 12. yüzyılda ortaya çıkan ve 15. yüzyılda olgunlaşan bu süreç maliye tarihi yazınında feodal tipteki “mülk devleti”nden (domain state) “vergi devleti”ne (tax state) (Petersen, 1975) geçişi biçiminde tanımlanmaktadır. Toplumsal ilişkilerin değişimi üzerinde köklü bir etki yaratan parasal ekonominin gelişimi, aynı zamanda vergiyi giderek daha fazla para olarak toplamaya başlayan devletlerin mali yapılarının değişimi üzerinde de önemli derecede etkide bulunmuştur. Bu süreç içerisinde, finansman yükü giderek artan savaşlar ve bunun karşısında devletlerin daha fazla borçlanması aynı şekilde modern vergi devletin oluşumu üzerinde belirleyici bir etkide bulunmuştur. Bu yeni sürecin bir yansıması olan iktisadi, mali ve siyasal krizler sırasında prensler ve zümreler arasındaki iktidar mücadelelerinden prensler galip çıkmış, kamusal alanı tek bir politik, askeri ve mali güç altında örgütleyerek modern devletin inşa sürecini başlatmışlardır. Diğer taraftan, vergi devletin kuruluş sürecinde ekonominin parasallaşmasının ve buna koşut borçların artışının rolü önemli olmakla birlikte sürecin yegane dönüştürücü unsuru ticari ekonomideki parasal ilişkiler değildir. Marx (1977: 99-103)’ın da vurguladığı üzere paranın feodal toplumu çözmede “hızlandırıcı” bir rol oynadığı doğru olmakla birlikte bunun toplumsal mülkiyet ve üretim ilişkilerindeki değişimin bir parçası olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Bu bağlamda, modern devletin oluşumunda vergilerin ve devlet borcunun oynadığı rol parasallaşan ve kapitalist üretime dayanan ekonomi ile ilişkisi bakımından düşünülmelidir. Borçlanma, devlet maliyesini kontrol altında tutacak ulusal ve uluslararası finans ağı yaratmış, dolayısıyla ulusal ve uluslararası ölçekte özel mülkiyet ve sermaye birikim sürecini hızlandırmıştır. Bu bakımdan, devlet borcu “ilk birikimin en güçlü kaldıraçlarından biri”dir (Marx, 2012: 722). Vergiler de modern devletin borçlanma ihtiyacının bir yansımasıydı. Devletin elde ettiği vergi gelirlerinin zamanla yetmemesi borçlarını artırmış ve bu durum finansal birikim alanının genişlemesine imkân tanımıştır. Devlet borçları, vergi devletin kapitalistleşmesi sürecinde, verginin oynadığı rolü bütünlemekteydi (Marx ve Engels, 1999: 115). Bir bütün olarak bakıldığında, vergiler ve devlet borçları modern çağda devlet oluşumu üzerinde çok güçlü bir etkide bulunmuştur.

15-18. yüzyıllar arasında Avrupa’da farklı toplumlarda ve koşullarda gelişen bu yeni devlet tipinin genellikle “vergi devleti” olduğu kabul edilse de modern kamu maliyesi sisteminin ve vergi devletin tarihine yönelik çözümlemeler farklılıklar göstermektedir (Elias, 2007: 266-296; Ellul, 2003: 245-306; Goldscheid, 1958; Marx, 2012: 686-740; Pirenne, 2007: 213-244; Scott, 2008: 13-93; Schumpeter,

1991; Tilly, 2001: 77-168). Bunun başlıca nedenlerinden biri kamu maliyesinin tarihsel gelişim sürecinin çok boyutlu olmasıdır. Dolayısıyla tarihsel süreci açıklamaya yönelik kuramsal ve tarihsel çalışmalar bu sürecin farklı dinamiklerine ve olgularına odaklanmaktadır. Örneğin, vergi devletinin gelişimini kapitalizmin gelişimi içerisinde ele alan yaklaşımlar arasında kapitalizmin tarihine ve tanımına yönelik bir fikir birliği yoktur. Bir tarafta parasal ekonominin kapitalizmde oynadığı başat rol vurgulanırken diğer tarafta kapitalist üretimin koşullarından hareket edilir, bir başka tarafta kapitalizmin bir tür rasyonalite olarak tanımlanması söz konusudur (Dobb, 2007: 3-11). Aynı şekilde, Batı tarihinde ortak bir vergi devleti tipinden de bahsedemeyiz. Örneğin, Almanya'nın koşullarında ortaya çıkmış vergi devleti ile Fransa'nın ve İngiltere'nin toplumsal, siyasal ve iktisadi koşullarından çıkmış vergi devleti birbirinden ayrılır. Bu bağlamda, Charles Tilly (2001)'nin çerçevesini izlersek Prusya örneğindeki devlet yapılanmalarında ortaya çıkan vergi devleti, geniş hacimli bir idari sistem doğurması bakımından bürokratik bir yapılanmaydı. Bunun karşısında İngiltere, Fransa, Hollanda ve İtalyan kent devletleri ise sermaye birikimi, üretim ilişkileri, mülkiyet ilişkileri, parasal ekonominin ve kredi sisteminin gelişmişlik düzeyi, iç ve dış ticaretin düzeyi ve sınıfların sosyo-politik ilişkileri bakımından farklı vergi devleti modelleriydi. Bu farklı vergi devleti yapılanmaları en sonunda Tilly (2001)'nin vurguladığı gibi 19. yüzyılda ulus-devlet modelinde birbirlerine yaklaştırmışlardır. Bu yakınlaşmada belirleyici olan temel unsur, kapitalist piyasa ve üretim ilişkileri ile toplumsal yeniden-üretim modelinin küresel ölçekte devletler ve toplumlar arasında kurumsallaşmasıdır. Dolayısıyla günümüz vergi devleti ve krizi, ulusal ve uluslararası ölçekte, kapitalizmde ulus-devlet modelinden ve ekonomik yapıdan ayrı düşünülemez.

Bir bütün olarak bakıldığında vergi devleti, Batı'da toplumların feodal yapılarının çözülmesiyle başlayan değişim sürecinden ve bu sürecin içsel kriz eğilimlerinden doğmuştur. Bu süreçte iktidar mücadeleleri ve buna bağlı olarak sürekli artan savaş maliyetlerine karşılık toplanan vergi gelirlerinin yetersizliği, belirtildiği üzere, devletleri para ekonomisine ve kredilere daha fazla bağımlı hale getirerek krize sürüklemekteydi. Diğer taraftan, artan borçlanmayla ve krizlerle birlikte halkın üzerinde oluşan vergi baskısı vergi isyanlarını doğurmuştur. Vergiye karşı toplumların mücadeleleri ve vergi isyanları, vergi devletinin gelişimindeki politik sürecin bir diğer temel boyutunu oluşturmuştur. 16. yüzyılla birlikte vergilerle artan mali baskı karşısında yoğunlaşan vergi isyanları büyük ölçekli toplumsal dönüşümlerin hızlandırıcısı haline gelmiştir. Almanya'da 15-16. yüzyılda ortaya çıkan köklü toplumsal dönüşümleri doğurmuş köylü sınıfların ayaklanmaları (Engels, 1978), Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi vergi mücadeleleri içerisinde şekillenmiştir. Özellikle kapitalistleşen toplumlarda devletin artan vergileme gücü karşısında devrimci bir sınıf olan burjuvazinin devlete karşı direnciyle vergi altında sömürülen köylülerin ve işçilerin isyanı bu tarihsel dönemeçlerde birleşmiştir. Batı'da merkezîyetçi ve mutlakîyetçi devletler, sınıflar arasındaki vergi mücadelelerini de doğuran bu çatışmacı toplumsal ilişkilerin içinde şekillenmiştir. Vergiye sınıfsal tepkiler ve devlete karşı geniş toplumsal vergi isyanları, bu bakımdan, verginin alttan alta kaynaklayan toplumsal mücadele alanının bir son uğrağı, deyim yerindeyse çatışmacı siyasal ilişkilerin gittikçe keskinleşip tüm şiddetiyle açığa çıktığı, genel toplumsal dönüşümü tetikleyen temel bir unsur ve dinamik olduğunu göstermektedir. Bu dönüşümün içinde vergi isyanları ve sınıflar

arasındaki vergi mücadeleleri, ayrıca devletleri toplum üzerinde hem baskısını arttırmaya yönelmiş hem de iktisadi ve politik istikrarı ve meşruiyeti sağlamak için yeni türde mali ve siyasi yönetim teknikleri geliştirmeye zorlamıştır.

Özetle, maliye tarihine bir bütün olarak bakıldığında, farklı türde devlet yapılanmaları içinde modern mali sistemi ve vergi devletini yaratan belli başlı unsurlar olarak şunları görürüz: Kapitalist üretim sisteminin gelişimi, sermaye ve ücretli emek arasındaki ilişki, uzun mesafeli ticaretin gelişimi, ekonominin parasallaşması, devletlerin finansal sermayeden borçlanabilme imkânı ve gücü, sermayenin devlete borç vererek birikim rejimini devam ettirebilme gücü ve şansı, yeni gelişmeler içindeki toplumlarda feodal yapıların direnç gösterme gücü, devlet yönetimlerinin çıkan vergi isyanlarını bastırabilme güçleri ve vergi devletinin toplumsal sınıflarla politik ilişkisi. Tarihsel geri planını kısaca bu şekilde özetleyebileceğimiz vergi devletinin kuruluş ve gelişim sürecinde verginin ekonomi politik bir soruna dönüşmesi, kapitalist ekonominin ve modern devletin yönetim rasyonalitesinin gelişim sürecinde kendini daima çok geniş bir bağlamda göstermiştir. Biz de bu çalışmada 20. yüzyıldaki belli başlı eleştirel maliye kuramlarında vergi devletinin gelişiminin, yapısının ve krizlerinin, ayrıca bunların yanında vergiye karşı toplumsal tepkilerin nasıl ele alındığını inceleyeceğiz. Bu bağlamda, günümüzün iktisadi ve mali krizleriyle birlikte maliye düşüncesinde giderek daha fazla önem kazanan dört kuramsal yaklaşımı -Joseph Schumpeter, Rudolf Goldscheid, James Buchanan ve James O'Connor- vergi devleti ile ilişkili olarak ve maliye teorisine getirdikleri kuramsal ve kavramsal yenilikleriyle inceleyeceğiz.

Bu yaklaşımlar genel olarak bugün modern maliye düşünce akımlarının ana eksenlerini oluşturan dört temel kuramdır. Bu kuramlar 20. yüzyılda farklı kriz konjonktürlerinde ortaya çıkmış ve doğrudan ya da dolaylı olarak birbirleriyle eleştirel bir diyalog kurmuşlardır. Çalışmamızda ilk olarak I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından patlak veren mali kriz konjonktüründe yer alan Schumpeter'in vergi devletinin krizi kuramını ve Goldscheid'in sosyal kapitalist devlet modelini ele alacağız. Schumpeter ve Goldscheid'in maliye teorisindeki özgünlükleri “mali sosyoloji” olarak anılan ekolü başlatmalarıdır. Vergi devletinin krizine dair yaklaşımları, kuramsal bir çerçeve ve yöntem olarak benimsedikleri “mali sosyolojinin” alanı içindedir. 1970'lerin kriz konjonktüründe, yani Keynesyen refah devleti modelinin mali krizinde, 1940'ların ortasından itibaren gelişimini sürdüren James Buchanan'ın “kamusal tercih kuramı” ve bu kriz konjonktüründe ilk defa ortaya çıkan James O'Connor'ın “devletin mali krizi” kuramı ele alacağımız diğer iki kuramsal yaklaşımdır. Çalışmamızda sırasıyla her bir yaklaşımın vergi devletinin krizine ve dönüşümüne dair kuramsal çözümlemeleri ve birbirlerinden farklılaşan sorunsalları ele alınacaktır. Yaklaşımları ele alırken günümüz kriz konjonktürüne dair geçerli bir kamu maliyesi teorisi çerçevesine katkı sunabilmek için her bir kuramı eleştirel okumaya tabi tutarak tartışacağız.

1. Joseph Schumpeter ve “Vergi Devletinin Krizi”

Schumpeter “vergi devletinin krizi” kavramını, Avusturya gibi I. Dünya Savaşı sonrası çöken kapitalist ekonomilerin maliyesini tahlil etmek, bu somut gerçeklik karşısında vergi devletinin temel ilkelerini ve gelecekte uğrayabileceği değişimleri öngörmek için geliştirmiştir. Yanıtını aradığı sorular şunlardır: “Bu iktisadi düzen,

savaş yükünün ağırlığı altında çöker mi ya da [düzenin] çöküşü zorunlu mudur? Devlet [bu iktisadi düzeni] bütünüyle yeni bir düzen yaratacak şekilde değiştirebilir mi?” (Schumpeter, 1991 [1918]: 99). Bu sorular doğrultusunda, özelde Avusturya ekonomisi ve maliyesini incelediği çalışmasında, Schumpeter vergi devletin krizini, devletin savaş sonrası uğrayabileceği dönüşümün üç olasılığını göz önünde bulundurarak çözümler. Bu olasılıklara göre; i) vergi devleti ve kapitalizm bir krizle bütün olarak çökebilir; ii) iktisadi liberalizm yeniden istikrara kavuşturulabilir; iii) ekonomiler planlamacı bir kumanda ekonomisine dönüşebilir (Schmidt, 2003: 339). Schumpeter için bu sorulara yanıt vermek, devletlerin toplumlarla ve ekonomilerle olan uzun dönemli ve tarihsel iktisadi, mali, sosyal ve politik ilişkilerinin çözülmesi gerektirir. Vergi devleti kavramı, bu anlamda, maliyeye özgü bir kuramsal çerçeve ve metodoloji olarak yalnızca iktisadi ve mali yapılar ve süreçlerle değil, sosyo-politik uzun dönemli toplumsal ilişkilerin çözülmesiyle ilgilidir (Schmidt, 2003: 348). Devlet maliyesi ve özel ekonomi arasındaki ilişkiyi çok boyutlu ve uzun dönemli toplumsal ilişkilerin bağlamında inceleyen Schumpeter, Goldscheid (1958 [1917])’ın “mali sosyoloji” yaklaşımını benimseyerek devletlerin ve toplumların evriminde merkezi rol oynadığını düşündüğü mali olayların politik ve sosyolojik yönlerini açığa çıkarmaktadır. Buna göre, vergi devletin krizinin ve gelecekteki olası dönüşümlerinin, uzun dönemli toplumsal ilişkilerin sosyolojik analizi ile anlaşılabilirliğini belirtir. Schumpeter için vergi devletin krizi, yalnızca yüzeyde görünen mali ve iktisadi olgularla ve süreçlerle açıklanamaz; bunun yerine, bir bütün olarak toplumun vergi devletine, vergi devletin de topluma karşı iktisadi, politik ve sosyolojik tutumlarının uzun dönemli tarihsel ilişkiler ve yapılar bağlamında açığa çıkarılması gerekir. “Vergi devletin krizi” çözümlemesi içinde şekillen bu yaklaşım, belirttiğimiz gibi maliye kuramında “mali sosyoloji” adı altında önemli bir metodolojik tartışma ve kırılmayı temsil eder. Schumpeter’in perspektifinin maliye kuramında yarattığı bu eleştirel kırılma, düşünürün vergiyi ve vergi devletini salt bir mali olgu ve yapı olarak görmemesinden, geniş bir siyasal ve sosyo-ekonomik düzlemde tanımlamasından ileri gelir. Schumpeter bu yönüyle standart maliye kuramını eleştirerek önemli eseri Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi (Capitalism, Socialism and Democracy)’de (1962 [1942]) şunu belirtir: “Vergileri, örneğin, bir kulüp aidatı ya da diyelim bir doktorun ücretine benzeten [maliye] teorileri, sosyal bilimlerin bu disiplinini [kamu maliyesini] bilimsel bir düşünce yapısından ne kadar uzak bıraktığını göstermektedir” (Schumpeter, 1962: 198n).

Mali sosyolojik bakış açısıyla Schumpeter, vergiyi en eski sınıf savaşı olarak gören ve ruhani hareketlerin üzerinde dâhi mali meselelerin önemli etkisinin olduğunu düşünen Goldscheid (1958: 202) gibi kamu maliyesini, toplumun ve devletin gelişiminde rol oynayan farklı toplumsal süreçlerin içinde yoğunlaştığı bir düğüm noktası, yani toplumsal ilişkilerin en açık hale büründüğü bir düzlem olarak görür. Şöyle yazmaktadır: “Kimi tarihsel dönemlerde devletin mali ihtiyaçlarının ve politikasının, ekonominin gelişimi ve bununla beraber yaşamın tüm formları ve kültürün tüm yönleri üzerindeki doğrudan biçimlendirici etkisi, olayların pratikteki esas niteliklerini açıklar... Bir ulusun ruhu, kültürel düzeyi, toplumsal yapısı, idaresinin yapabileceği eylemler -tüm bunlar ve dahası- ulusun mali tarihinde çok açık biçimde yazılıdır. [Mali tarihin] mesajını nasıl dinleyeceğini bilen kişi, burada

dünya tarihinin gürültülerini başka hiçbir yerde olamayacağı açıklıkla duyar” (Schumpeter, 1991: 100-101).

Bu bakış açısından hareketle Schumpeter’e göre vergi devletinin krizi, bir taraftan uzun dönemde toplumun vergi devletine karşı kapitalizmin sosyolojik ve politik dokusuna uymayan tutumlar geliştirmesiyle, diğer taraftan devletin izlediği hatalı mali politikalar açısından açıklanabilir. Giderlerin gelirleri aşması, bütçe açığının genişlemesi, askeri harcamaların artışı ve politik baskıları kırmak için devletin toplumsal yatırımları artırması vergi devletinin krizinin bu ikinci boyutuyla ilgilidir (Musgrave, 1992: 110-111). Kapitalizmi koruyan sosyo-politik değer sisteminin çöküşünü getiren gelişmeler, yani tekelci kârların yükselişi, özel ekonominin yenilik sürecinin rutinleşmesi, rasyonelleşmesi ve bürokratikleşmesi, devletin söz konusu hatalı mali politikaları ile bütünleştiğinde, vergi devleti ve içinde geliştiği kapitalizmin bütünsel bir krizi ve çöküşü söz konusu olabilir. Schumpeter’in vergi devletinin krizine ilişkin ulaştığı bu sonucun anlaşılması için devlet, aşağıda açıkladığımız gibi ekonomi ve toplum arasında kurduğu ilişkinin bir bütün olarak göz önünde tutulması gerekir.

Schumpeter modern devleti, vergi devleti olarak tanımlar ve vergi devleti ile kapitalist ekonominin birlikte bir toplumsal sistem yarattığını belirtir. Kapitalizm, “gerçek” anlamına özel kapitalist ekonominin girişimci ruhu, rekabetçi işleyişi ve devletin bu “bireyci” özel ekonomiye yönelik müdahale çerçevesi belirlenmiş ve sınırlanmış ilişkisiyle kavuşur. Buna göre, Schumpeter için “saf”, “doğru” ya da “akla yatkın” ekonomi olarak tanımlanan özel kapitalist ekonomi, bireysel girişimcilerin kişisel çıkarları doğrultusunda, yani kâr güdüsüyle, ürünlerde ve üretim süreçlerinde yenilikler yarattığı ve eskinin sürekli biçimde yeni ile ikame edildiği rekabetçi ekonomi içindeki “yaratıcı yıkım” (creative destruction) sürecidir. Schumpeter, İktisadi Gelişimin Kuramı (The Theory of Economic Development)’nda (1961 [1911]) kapitalizmin bu “saf” halinin iktisadi işleyişini açıklayabilmek için sermaye birikiminin olmadığı, basit yeniden üretim şemasını çağrıştıran bir tür neoklasik genel denge modelinden hareket eder. Ekonominin statik “dairesel akış”ını (circular flow) kırarak ekonomiyi dinamik bir “yaratıcı yıkım” sürecine sokan unsur yeniliktir. Kurama göre bireysel girişimciler, kişisel çıkar güdüsüyle (normal) kâr (yani tekelci kâr değil) elde etmek için üretimi ve yenilikleri gerçekleştiren kişilerdir; kapitalistler ise girişimcilere kredi sunup karşılığında faiz elde eden sermaye sahibi kesimdir. Girişimcilerin yarattığı yenilikler bu süreci rekabetçi bir “yaratıcı yıkım”a çeviren temel iktisadi dinamiktir. Schumpeter’in bu teorik iktisadi modelinde devlet yer almaz, ancak eserlerinin bütününe göz önüne aldığımızda, bu modelde vergi devletinin, geliri vergiyle sınırlandırılmış bir asgari devlet olduğunu görürüz. Schumpeter, bu soyut iktisadi modelin temel dinamiklerini ve öznelarini devlet, ekonomi ve toplum arasındaki tarihsel ve sosyolojik ilişki çerçevesinde çözümlediğinde, vergi devleti analizini geliştirmiştir. Schumpeter, vergi devleti ve kapitalizm arasındaki ilişkiye tarihsel ve sosyolojik çerçeveden baktığında, süreç içerisinde verginin hacminin özellikle I. Dünya Savaşı sonrası giderek arttığını gözlemlemiştir. Şöyle yazar: “Bir yandan vergi koyma, ticari toplumun temel bir niteliğidir... Öte yandan üretim sürecine vurulmuş bir darbe özelliğini taşır. Aşağı yukarı 1914’e kadar... bu darbe pek sınırlı bir alan içindeydi. Ancak, vergiler o zamandan beri derece derece artmaktadır... Dahası, tek görevi adeta, [vergi] ödemeye hiç de hevesli olmayan burjuvazinin

gelirindeki her doları giderek daha fazla miktarlarda sızdırmak için, burjuvaziyle mücadeleye girişen, dev bir idari teşkilat meydana geldi” (Schumpeter, 1962: 198). Bu noktada hemen not etmeliyiz ki, Schumpeter’in vergi devletini bu şekilde tanımlaması akla kamusal tercih kuramındaki Leviathan-devleti getirmektedir. Schumpeter’in vergi devletinin 20. yüzyıldaki gelişimini bir tür “rant-kollama” yaklaşımı içinde değerlendirmesi de ileride ele alacağımız kamusal tercih kuramı ile olan yakınlığının bir örneği olarak kabul edilebilir (Mitchell, 1984a; Mitchell, 1984b).

Schumpeter’in vergi devletinin krizi olarak adlandırdığı şey, aynı zamanda “yaratıcı yıkım” sürecine dayalı bir kapitalist ekonominin söz konusu temel unsurlarının ve dinamiklerinin yok edilmesiyle gerçekleşmektedir. Ekonomide normal girişimci kârlarının yerine tekelci kârların (aşırı kâr) geçmesi, yenilik sürecinin kişisel çıkar güdüsüyle hareket eden bireysel girişimcilerin kontrolünden çıkıp, kredi ilişkilerini de düzenleyebilen büyük ölçekli tekelci sermaye grupları tarafından gerçekleştirilmesi, bu yapı içerisinde devletin toplumsal meşruiyeti sağlamak için sürekli bütçe açığı vermesi Schumpeter’e göre vergi devletinin krizini hazırlar. Modern anonim şirketlerin geliştiği ve klasik anlamda özel mülkiyet ve sözleşme gibi kapitalist ekonominin temel kurumlarının anlamının değiştiği bu evre tarihsel olarak Schumpeter’in de içinde yaşadığı tekelci kapitalizm evresidir. Schumpeter, bu tekelci kapitalizm evresini aşırı genişlemiş, rasyonelleşmiş, yenilik sürecini bürokratik yönetimin denetimindeki şirket yapıları altında rutinleştiren, böylelikle bireysel girişimcilere hayat hakkı tanımayan bir evre olarak değerlendirmiştir. Ona göre, bu süreç, kapitalizmi ortadan kaldıracak kadar yoğun yaşanmaktadır.

Schumpeter’in düşüncesinin bütününe baktığımızda, krizin iki boyutu söz konusudur. Bir taraftan kapitalizm “kendi başarısından dolayı” (Schumpeter, 1962: 61), bireysel girişimcilere ve yeniliklere dayalı rekabetçi “yaratıcı yıkım” sürecini kesintiye uğratar ve saf anlamda kapitalist iktisadi gelişim sürecini ortadan kaldırır. Üretim devam eder ancak bu üretim, tekelci kapitalist şirketlerin etkin olduğu, bireysel girişimcileri iktisadi gelişmenin motoru olmaktan çıkaran, bir tekelci kapitalist üretim ekonomisinde sürer. Diğer taraftan bu kriz, aynı zamanda, vergi devletinin krizi olarak çıkar, çünkü devlet üretimin denetimini üstlendikçe, harcamaları gelirlerini aşarak mali krize girer. Krizin bu ikinci ayağı kapitalizmde kamu sektörünün genişlemesidir ve bu durum vergi devletinin krizine doğru gelişen bir süreçtir. Schumpeter, olasılık dâhilinde gördüğü kapitalizmin ve vergi devletinin krizini ve çöküşünü, iktisadi nedenlerden daha çok, sosyolojik ve politik süreçlere bağlı görür. Schumpeter’in düşüncesinde sosyo-politik nedenler ve süreçler toplumsal uzlaşmayı bozan sınıf çatışması gibi olgularda değil, daha çok “yaratıcı yıkım” sürecinin özneları olarak girişimci burjuva sınıfının değişen sosyo-politik değeri ile ilgilidir. Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi’de (1962 [1942: 61] ispatlamaya çalışacağı tez, kapitalist sistemin ekonomik bir krizle son bulmayacağı; bunun yerine, kapitalizmin kendi başarısından ötürü sosyal kurumlarını çürüterek ve kaçınılmaz bir şekilde kendini yıkacak toplumsal koşulları hazırlayarak, en sonunda yerini sosyalizme bırakabileceğidir. Schumpeter daha erken bir tarihte, 1918’de, “Vergi Devletinin Krizi”nde kriz sürecini kamu maliyesi üzerinden açıklamaktaydı. Kapitalist sistemin ve vergi devletinin sonunu burada yine olasılık dâhilinde görmekteydi. “Yine de o saat gelecektir”, diye yazarak devam eder: “Ekonominin

gelişmesiyle ve bunun sonucu olarak toplumsal duygudaşlık alanının genişlemesiyle özel işletme yavaş yavaş toplumsal anlamını kaybedecektir. Bunun emareleri şimdiden belirmiştir ve bu 19. yüzyılın ikinci yarısının eğilimlerine özgüydü... Toplum özel girişimin ve vergi devletinin ötesine uzanıyor” (Schumpeter, 1991: 131). Vergi devletinin kriz sürecinde, toplum daha fazla kamu harcaması talebinde bulunarak, kapitalizmin bireyci doğasını sorgulayacak biçimde toplumcu bir yapıyı ve bilinci dayatmaya başlayabilir. Schumpeter’in düşüncesinde böyle bir olası dönüşüm “iyi” ya da “kötü” olarak tanımlanabilecek bir tercih meselesi değildir. Schumpeter sadece vergi devletinin krizinin koşullarını, nedenlerini ve süreçlerini nesnel olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Buna göre, toplum devletin maliyesini genişletecek biçimde taleplerini sürdürdükçe, bu taleplerin sonuçları yalnızca mali değil, aynı zamanda kapitalist ekonominin işleyişini mümkün kılan politik ve sosyolojik dinamiklerle de ilişkilidir. Şöyle not eder: “Eğer halk iradesi daha yüksek kamu harcamaları talep ederse ya da özel bireylerin üretmediği amaçlar için daha fazla kaynak kullanılırsa; eğer bu iradenin arkasında iktidar daha fazla durursa ve son olarak eğer toplumun tüm kesimleri özel mülkiyet ve hayat biçimine dair bütünüyle yeni fikirlere yönelirse, o zaman vergi devleti doğal akışı içinde kendi sonuna gelir ve toplum ekonomisi kişisel çıkardan başka itici güçlere bağlı hale gelir. Bu sınır ve bununla birlikte vergi devletinin sağ çıkamayacağı kriz kesinlikle bir olasılıktır. Hiç şüphesiz vergi devleti çökebilir” (Schumpeter, 1991: 116). Dolayısıyla, Schumpeter vergi devletinin krizinin bir boyutunu, özel mülkiyet kurumuna ve kapitalist değer sistemine karşı toplumsal tepkinin ortaya çıkmasına bağlar.

Tüm bu kriz incelemesinden Schumpeter’in çıkarsadığı normatif politika önermeleri de vardır. Örneğin, krize karşı bir defada uygulanabilecek sermaye vergisini savunur. Ancak ideal durumda kapitalizmin ve vergi devletinin devamı için başka mali politikalar gereklidir. Buna göre, devletin mali kapasitesi özel ekonomideki bireylerin ödeyebileceği vergi ile sınırlıdır. Bireysel girişimciler ve yenilik süreci devletin karşısındaki özel ekonominin gelişiminin temel dinamikleri olduğundan dolayı devlet bu kapitalist gelişim sürecini aşırı vergilendirmeye baltalamamalıdır. Kendi sözleriyle: “Böylelikle vergi devletinin iktisadi kapasitesinin kuramsal kavrayışı için temel ilkeye gelmiş olduk. Burjuva toplumunda herkes kendisi ve ailesi için çalışır, tasarruf eder ve belki de bazı amaçlar için yalnızca kendini düşünür. Üretilmiş her şey özel iktisadi öznelerin amaçları doğrultusunda üretilmiştir. İtici güç kişisel çıkardır -bu en geniş anlamıyla anlaşılmalıdır- ve bunun hazcı bireysel egoizmle hiçbir benzerliği yoktur. Bu dünyada devlet iktisadi bir parazit olarak yaşar. Özel ekonomiden parayı yalnızca her sosyo-psikolojik durumda yer alan bu kişisel çıkarın varlığının devamlılığını sağlayacak ölçüde çeker. Diğer bir deyişle, vergi devleti, insanların üretimdeki finansal çıkarlarını kaybedecekleri ve her ne olursa olsun üretim için kullandıkları en güçlü enerjilerini kesecekleri ölçüde insanlardan talepte bulunmamalıdır” (Schumpeter, 1991: 112).

Schumpeter için rekabetçi “yaratıcı yıkım” sürecinin ekonomik modeline uygun vergilendirme, vergi devletinin bütçesini genişletmeyecek ve devleti asgari devlet olarak yapılandıracak bir vergi sistemine dayanmalıdır. Dolaylı vergilerin, vergi devletini ayakta tutan en önemli mekanizma olmasına rağmen, burada üretim ve ticaret ilişkilerini olumsuz etkilemeyecek uygun oranın belirlenmesinde zorlukların

olduğunu belirtir. Doğrudan vergiler ise tekel kârları ve toprak rantı üzerine uygulandığı sürece girişimci ekonominin işleyişinde bir zarara yol açmaz; ancak özellikle girişimci kârının aşırı vergilendirilmemesi gerekir, çünkü sermaye oluşumu önünde engel yaratır (ücretlerin aşırı vergilendirilmesi de tasarrufları aşırı yükseltip, verimliliği düşürmesinden ötürü benzer bir risk yaratır). Ayrıca, eğer vergi devleti kapitalist piyasa içerisinde girişimci devlete dönüşür ve gelirini özel ekonomide işletme kurarak elde etme yolunu seçerse hatalı bir mali davranışta bulunur ve krize davetiye çıkarır. Devlet, bunun yerine, özellikle tekelleşen sektörleri vergilendirirse daha fazla gelir elde eder (Schumpeter, 1991: 111-116). Burada Schumpeter, bir sonraki bölümde ele alacağımız Goldscheid'tan farklı olarak kamu kesiminin özel ekonomiye girerek özel ekonomideki sektörler gibi artı değer yaratabilecek bir iktisadi akla ve beceriye sahip olmadığını vurgulamaktadır.

Özetle, Schumpeter'in düşüncesinde vergi devletinin ve kapitalizmin krizi birbirleriyle ilişkilidir ve aynı sürecin iki ayağını oluşturur. Buna göre, bireysel ve aile mülkiyetindeki şirketlerin yerini alan anonim şirketler çağında yenilik süreci tıpkı diğer idari işlerde olduğu gibi rutin bürokratik bir nitelik kazanmış ve tekel girişimci özne ortadan kalkmıştır. Schumpeter için bu durum “yaratıcı yıkım” sürecini ortadan kaldırıp, kapitalizmi sona götürecek bir süreçtir. Vergi devletinin krizi de, belirttiğimiz üzere bu süreçte devletin hatalı mali politikalarıyla ve toplumun vergi devletine karşı kapitalist toplum ve ekonomiyle uyumlayan sosyo-politik tutumlarıyla ilgilidir. Kapitalist üretimin tekelleşme, aşırı rasyonelleşme ve bürokratikleşme süreci devlet üzerinde mali ve politik açıdan genişletici etki yaratarak devleti hatalı (örneğin, aşırı vergilendirme gibi) mali politikalara yöneltir. Ekonominin tekelleşme ve bürokratikleşme eğilimi devlet üzerinde genişletici bir etki yaratırken aynı zamanda toplumda kolektivist hareketler ve bilinç ortaya çıkar ve toplum giderek artan sosyal harcamalar talep edebilir. Vergi devleti hem sosyal talepleri hem de büyük ölçekli sermayenin birikim koşullarını sağladıkça ve üretimin maliyetini üstlendikçe, toplumda özel mülkiyet gibi bireyci kapitalist değerlerin karşısında toplumcu değerler yaygınlaşır. Böylelikle kapitalist vergi devleti meşruiyetini artık bireyci ideolojiye ve güdüye dayalı kapitalist ekonomide temellendiremez; çünkü bu tür bir ekonominin özneleri ve mekanizmaları artık ya kaybolmuştur ya da kaybolmak üzeredir. Kamu harcamalarının artmasıyla vergi devleti hem mali krize girer hem de bir dizi mali politika ile kapitalist ekonominin temel bireyci dinamiklerini ortadan kaldırır.

Schumpeter'in sunduğu bu tabloda, girişimci kapitalizminin sonunu getiren dinamikleri yaratan bürokratik yönetim altındaki büyük ölçekli sermaye oluşumunun, kapitalizme dışsal bir durum değil, içsel bir eğilim olduğu unutulmamalıdır. Schumpeter için de tekelleşme eğilimi kapitalizme içkindir, ancak onun gözünde tekelci kapitalizm yine de rekabetçi ve yaratıcı yıkımın harekete geçirdiği 19. yüzyıla özgü kapitalizmden bir sapmadır. Bu haliyle 19. yüzyılın girişimcisi, kapitalizmin tarihsel koşullarındaki özel bir tip olarak durmaktadır. Bu nedenle, Schumpeter'in kapitalizm teorisinin salt girişimcilere odaklanmasından ötürü, özcü bir yaklaşım olarak kaldığı ve girişimcilik teorisi biçiminde sınırlı bir yapı sunduğu eleştirileri yöneltilmiştir (Freeman, 1990: 22-26; Ruttan, 76-84). Bu bağlamda, Schumpeter'in kapitalizm teorisinde merkezi bir konumda olan 19. yüzyıla özgü rekabetçi evrenin de kapitalizmin esas doğasını ne derece temsil ettiği kuşkuyla bulunabilir. Dolayısıyla Schumpeter'in sorunsalı, kendi haline

bırakıldığında yıkıma gidecek olan bir toplumsal ve iktisadi sistem için hem kuramsal bir çözümleme çerçevesi hem de normatif önermeler geliştirme arayışıdır. Bu noktada kurama dair dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, ilgili kuramsal çerçevenin merkezinde olan rekabetçi kapitalizmin tarihsel ve kuramsal açıdan kapitalizmi açıklamada sınırları olduğu ve ayrıca belirli düşünsel ve normatif amaçlar için geçerli olabileceğidir. Örneğin, Schumpeter, bürokratikleşmiş kapitalizmde girişimcilere özgü rekabet olgusunu politik alana taşıyarak demokrasiyi bir tür siyasal rekabet alanı olarak görmektedir. Dolayısıyla yönetsel kapitalizm çağında demokrasinin bu durumu vergi devleti krizinin bir başka boyutudur. Demokrasiye olan bu yaklaşımı Schumpeter’i kamusal tercih kuramının sorunsalına yakınlıştırır. Nitekim Buchanan, Schumpeter’e bu konuda bir referans da vermektedir (Buchanan ve Tullock, 1999: 342-343). Ayrıca, Schumpeter’in kapitalist toplumsal yapıyı rekabetçi ve girişimci toplum kurgusuyla çözümlemesi, rekabeti ve girişimciliği merkeze alarak bir liberal toplum ve devlet kurgulamış Alman neoliberalizminin adı olan Ordoliberalizm yaklaşımı bağlamında değerlendirilmesine neden olmuştur (Foucault, 2008: 176-178). Sonuç olarak rekabet ve girişimcilik gibi kavramsal ve kuramsal hareket noktaları soyutlama düzeyi yüksek çözümleme çerçevesinde anlamlı olabilirken bunların kapitalizme dair olumsuz ve iyimser normatif yorumların da dayanağı haline gelebileceği dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan, Schumpeter’in vergi devletinin krizi ve kapitalist gelişme kuramının, kapitalizmin hâlâ sonlanmayan ve sistemin de sonunu getirmeyen güncel krizlerini ele alan ekonomi politik bir inceleme açısından geçerliliğini ne derece sürdürebileceği sorusunun da akıldan tutulması gerekir.

2. Rudolf Goldscheid ve Vergi Devletinin Kapitalizmle Çelişkili İlişkisi

Goldscheid’in vergi devletinin krizini, devlet ve kapitalizm ilişkisinin tarihsel ve politik gerçekliği içerisinde ele alarak realist bir mali sosyolojik yaklaşım sergilediğini söyleyebiliriz. Vergi devletinin krizine ilişkin her ikisi de mali sosyolojik yaklaşımdan hareket etmelerine rağmen, Schumpeter ve Goldscheid, son derece farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Schumpeter, Avusturya’nın savaş sonrası dönemde ekonomik olarak toparlanma gücünü kaybetmesi karşısında, vergi devletinin iktisadi toparlanmada rolünün ne olabileceğini, hangi politikaları uygulayabileceğini, yeniden yapılanmanın nasıl sağlanabileceğini, bunun vergi devletinin sınırları içinde mi, yoksa dışında mı gerçekleştirebileceğini tartışırken; Goldscheid krize çözüm olarak sermayenin kamu ekonomisi içerisinde yeniden yapılandırılmasını ve sermaye artırımının Schumpeter’in karşı çıktığı girişimci devlet modeli içerisinde gerçekleşebileceğini savunmuştur. Goldscheid’a göre devlet, kendisine borç veren kreditorlerin elinde, zamanla yoksullaşmıştır; dolayısıyla kapitalizmin gelişmesiyle devlet fakirleşmiştir. Goldscheid savaş ekonomisinin, devleti sadece I. Dünya Savaşı’nda değil, tüm tarih boyunca kreditorlere bağımlı hale getirdiğini yazmaktadır. Bu nedenle, kamusal mülkiyete finansör kapitalistler tarafından el konmuş devlet modelinde, bu sınıf adeta “devlet içinde bir devlet” haline gelmiştir. Devletin mülkiyeti kendisini finanse eden kapitalistler tarafından ele geçirildikçe devletin temelindeki sınıfsal yapı da ortaya çıkmıştır. Vergi sistemi bu sınıfsal yapıyı koruyan ve geliştiren bir işlev görmüştür. Bu bakımdan Goldscheid, vergi mücadelesini en eski sınıf savaşımı olarak görmektedir. “Kapitalistler, her zaman, kâr elde edebilmek için devlete ihtiyaç

duymuşlardır; kamu maliyesinin desteği olmaksızın ekonomik, toplumsal, siyasal düzeydeki kendi egemen pozisyonlarını hiçbir zaman sürdürememişlerdir” (Goldscheid, 1958: 211).

Goldscheid’in bakışında, kapitalistler ve devlet hem iç içe geçmiş hem de birbirine karşıt konumlarda duran iki öznedir. Kapitalist sınıflar, özellikle kreditorler, devletin fakirleşmesinden ve kendilerine bağımlı hale gelmesinden çıkar elde etmişlerdir. Buna çözüm olarak Goldscheid bu karşıtlığı ortadan kaldırmak istercesine, kapitalizmi devletin ve toplumun çıkarına göre yönetebilecek bir tür “devlet kapitalizmi” (Shionaya, 1997: 236) modelini önermektedir. Goldscheid’a göre devletin amacı toplumsal adaleti sağlamaktır ve ancak zengin bir devlet bu işlevi yerine getirip adil bir devlet olabilir. Bu zenginlik, aynı zamanda savaş sonrası dönemde ortaya çıkan vergi devletin krizine de bir çözüm olacaktır.

Goldscheid devletin zenginliğini eski çağlara özgü kimi kavramlarla tanımlar. Bu bağlamda, maliye tarihinde “krematistik”ten “kameralizm”e doğru bir süreklilik olduğunu belirtmektedir (Goldscheid, 1958: 203). “Krematistik”, Aristoteles’in Politika (Kitap I) (1993)’da kullandığı biçimiyle, eski çağlara özgü bir kavram olup, özellikle para ekonomisi içerisinde sınırsız iktisadi kazanımı tanımlamaktadır. Krematistik kavramı bu anlamda sınırsız ve sonu olmayan bir mülk edinme biçimini ve arzusunu niteler. Krematistik mülk edinme tarzının karşısında, “ekonomik” mülk edinme tarzı yer alır. Ekonomik mülk edinme biçimi, herhangi bir nesnenin belirli ve sınırlı bir tüketimi veya kullanımı ile giderilebilen ihtiyaçların biçimlendirdiği bir ekonomiyi niteler. Bu anlamda, ekonomik kazanım malların kullanım değeri ile ilişkiliyken krematistik parasal ve sınırsız kazancı tanımlayan bir mülk edinme biçimi olarak malların değişim değeri ile ilgilidir. Ekonomik biçim sınırlı ve somut ihtiyaçların ekonomisi ile ilgiliyken krematistik sınırsız bir iktisadi kazanım arzusunun hayali ekonomisini tanımlar. Bu bağlamda, Goldscheid krematistiği, 15 ile 18. yüzyıllar arasında Alman İmparatorluğu bünyesindeki bölgesel yönetimlerde gelişmiş, hükümdarın hazinesinin zenginliğini arttırma amacını güden kameralizmin bir öncüsü olarak yorumlamıştır. Aristoteles’te krematistik, “polis”in ve kamusal/siyasal yaşamın birliğini ve düzenini tehdit eden bir iktisadi düzeni ve mülk edinme biçimini tanımlarken Goldscheid için erken modern çağa özgü “kameralistik maliye” krematistiğin bir devamıydı ve devletin zenginleşmesini, dolayısıyla toplumsal refahı gözetken olumlu bir iktisadi ve mali birikim modeliydi. Ancak Goldscheid’a göre, kapitalizm çağında devlet giderek yoksul bir devlet haline gelmiş, bir zamanlar devlet tarafından yapılan sömürü devletin sömürüsü ile sonuçlanmıştır (Goldscheid, 1958: 205).

Schumpeter ideal kapitalist ekonomi ve toplum kurgusunda devletin iktisadi akılcılığının olmadığını vurgulamaktaydı. Goldscheid ise hem ideal durumda hem de somut gerçeklik karşısında bir politika önerisi olarak kapitalist bir iktisadi işleyişte devletin ve özel ekonominin iktisadi akılcılık bakımından farkının olmadığını savunur. Üstelik kamu ekonomisinin teknik üretim ve insan kaynakları ekonomisi noktalarında daha hassas yöntemleri uygulayabileceğini düşünmektedir. Artı değerın yaratılması ve bunun toplum çıkarı için kullanılması bakımından kamu ekonomisini özel ekonomiden üstün tutmaktadır. Kamu ekonomisi, devlet kapitalizmi modeli içinde sermaye birikimini ve yoğunlaşmasını sağlayabilir. Kamusal gelirler dayanaklı kamusal yatırım mallarına ve yüksek nitelikli organik (beşeri) sermayeye dönüştükçe toplumsal gelişme gerçekleşir. Bu bakımdan Goldscheid için devlet

kapitalizmi ve insan kaynakları, düzenli ve gelişmiş bir ekonominin iki temel ayağıdır (Goldscheid, 1958: 212).

Goldscheid vergi devletinin krizine yönelik önerdiği politikalardan, maliye teorisi için temel bir ilke çıkarmaktadır. Buna göre, maliye bilimi özel kapitalist ekonomi ile toplumsal olarak üretken kamusal ekonomi arasında bir ayrımı gözetmeli ve bu bilim kamusal mülkiyet teorisi haline getirilmelidir. Bu noktada maliye bilimi, kamusal mülkiyet haline getirilen sermayenin üretkenliğini artıran hukuki düzenin de temeli haline gelecektir. Böylece devlet toplumdan çok daha az alıp, topluma çok daha fazla verebilecek; iyi yönetilen bir kamusal ekonomi toplumdaki tüm gelirin kaynağı haline gelebilecektir (Goldscheid, 1958: 212-213).

Goldscheid'in vergi devletinin krizine yönelik maliye teorisi ve politika önerileri, bugün yüksek vergi oranlarına ve kemer sıkma politikalarına karşı çıkan toplumların giderek daha çok sahip çıkmaya başladığı düşünceler ve politikalar haline gelmektedir. ABD'de ve Avrupa'da kemer sıkma politikalarına yönelik kitlesel protestolarda dile getirilen çözüm önerilerine bakıldığında, bunların çoğunun kamu maliyesi ve kamusal mülkiyet ile ilgili olduğu açıkça görülmektedir. Bu durum Goldscheid'in işaret ettiği gibi devlet maliyesinin sınıf savaşımının en açık politik arenası haline geldiğini göstermektedir.

Özetle, Goldscheid'in kuramında sorunsal genel olarak kapitalist üretim biçiminde kendisine sadece vergi gelirleri bırakılarak mali gücü sınırlandırılan devletin (ve özelde I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Avusturya'nın) kaybettiği güce tekrar kavuşmasının sağlanmasıdır. Goldscheid'in devletin iktisadi üretkenliğine ve mali zenginliğine olan güçlü vurgusu esasında Alman maliye düşüncesinin temelinde yer almaktadır. Ritschl, Stein ve Wagner'de genel çerçevesini bulduğumuz, komünal ekonominin özel ekonomiden farklı karakterize edilmesi, kolektif fayda ile bireysel fayda arasındaki ayrımın gözetilmesi ve bireyselliğin kolektif alanın içinde kapsanması (Kayaalp, 2004: 142) türünden düşünsel tutumların Goldscheid'ta da sürdürüldüğünü görüyoruz. Ancak Goldscheid'in önemli bir farkı, toplumsal mücadeleleri de kapsayan sosyolojik bir incelemeyle kamu maliyesi teorisini tanımlamasıdır (Kayaalp, 2004: 96). Goldscheid da dahil olmak üzere bütün bu teorilerde örtük olarak varsayılan şey, üretken sermaye bakımından ve mali açıdan güçlenen devletin toplumsal refahı ve zenginliği arttıracığıdır. Ancak, sermaye donanımı ve mali zenginlik açısından güçlenen bir devletin mutlaka toplumsal adaleti ve refahı sağlayacağını zorunlu olarak kabul etmek, tarihsel ve analitik açıdan bakıldığında, mümkün değildir. Toplumsal refah gerçekten de Goldscheid'in ileri sürdüğü gibi üretim araçlarının mülkiyetiyle ya da devletin mali açıdan güçlenmesiyle ilişkili olabilir. Ancak, tüm bunlarla birlikte üretim, tüketim ve bölüşüm alanlarında ve tüm siyasal süreçlerde gelişmiş bir eşitlikçi ve demokratik kültürün varlığı da birincil koşuldur. Bu, analizde eksik kaldığında, Goldscheid'in kuramından hareketle bir tarafta güçlenen kamu mülkiyeti ile "içi boşaltılmış" devletin "içi tekrar doldurulurken", diğer tarafta "içi boş bir toplum ve demokrasi olgusu" ile karşılaşma riski vardır. Salt ekonomik bir çözümleme ve zorunlu mantıksal ilişkiler kurgusu içerisinde kalarak, toplumsal adaleti ve zenginliği devletin zenginliğinin bir sonucu olarak görmek, politik alanın da iktisadi indirgemeci bir çözümlemesini beraberinde getirebilir ve bu yalnızca kuramsal olarak değil, siyaset pratiğinin içinde de büyük tehlikeler barındırır. Nitekim Thomas Lemke (2013: 140-145)'nin işaret ettiği gibi Goldscheid'in kuramı

bu yönüyle, insanı salt bir ekonomik özneye indirgeyen aşırı milliyetçi ve ırkçı Alman ideolojisi tehlikeli bir biçimde tersine çevrilerek kullanılmıştır. Daha sonra Goldscheid'in kuramına, tüm toplumsal süreçleri ekonomik hesaba ve analize tabi kılan, kamusal tercih kuramının da bir parçası olduğu, Amerikan neoliberralleri tarafından da referans verilmiştir. Dolayısıyla Goldscheid'in vergi tarihindeki sınıf mücadelesi vurgusunu gözden kaçırmayacak biçimde, maliyenin ekonomi politik analizi, çatışmacı siyasal alanın sınıf karakterli yapısını da çözümleyebilmemizi sağlayan kuramsal ve kavramsal araçları gerektirir. İşte bu noktada, maliye ve siyaset ilişkisinin önemi açığa çıkmakta ve özellikle ekonomik alan ile siyasal alanı ilişkilendirme iddiası taşıyan kamusal tercih kuramının kuramsal önerileriyle ve önde gelen ismi James Buchanan ile karşılaşılmaktadır.

3. James Buchanan ve Vergi Devletinin Eleştirisi Olarak Kamusal Tercih Kuramı

Maliyenin ve vergi devletinin politik bir yapı ve ilişkiler içerisinde incelenmesi Goldscheid ve Schumpeter sonrası gelişen maliye teorilerinin temel ilgi odağı olmayı sürdürmüştür. Farklı birçok sosyal bilim disiplininin beslenen kamusal tercih kuramı bunların içerisinde en kapsamlı modeli geliştirmiş kuramların başında gelir. James Buchanan ve Geoffrey Brennan Vergilendirme Gücü (2000) başlıklı kitaplarına ABD 4. Yüksek Adalet Divanı Başyargımcı John Marshall (1755-1835)'in sözüyle başlar: "Vergileme gücü, içinde, yok etme gücünü barındırır." 1978'de California anayasasında halk oylaması sonucunda mülkiyet vergilerinin düşürülmesi yönünde bir değişiklik gerçekleşmiş ve bu kitap o sırada ABD'de başlayan vergi isyanlarını açıklama amacıyla yazılmıştır. Buchanan ve Brennan açısından olgusal düzeyde ortada gerçek bir vergi isyanı vardır, ancak standart maliye yaklaşımları bu durumu açıklama yönünde geçerli bir kuramsal ve kavramsal çerçeve sunamamaktadır. Yazarlar anaakım maliye teorisinin bu yetersizliği karşısında; i) verginin siyasetini açıklayabilen pozitif kuramsal bir yapı inşa etme (yani olanı açıklayan bilimsel bir model ve yaklaşım) ve ii) devletin vergi gücünü sınırlandırabilen politik araçları ortaya çıkarma, bu bağlamda vergi devletine karşı bireyleri bir mücadele içine yönlendirebilen normatif bir çerçeve geliştirme (yani liberal kuram açısından olması gerekeni ortaya koymak) amaçlarını kamusal tercih teorisinin vergi devletine ilişkin esas kuramsal gündemleri olarak belirlemiştir. Buchanan (1987: 250), anayasal politik iktisadın, bireylere özgürlüklerini koruma ve kendi toplumsal düzenlerini kontrol ederek refahı, huzuru ve uyumu sağlayacak anayasal düzenlemelerin kurallarını belirleme yolunda rehberlik etmeyi amaçladığını belirtmektedir. Bu normatif amacı gerçekleştirmek için hem standart maliye kuramlarını hem de Keynesyen sosyal refah devleti modelini eleştirisinin merkezine yerleştirir. 1970'lerin sonundaki iktisadi kriz koşullarında gelişen siyasetin parasallaşması, siyasetin seçmenlerin özgürlüğünü kısıtlayan bir kurum ve sürece dönmesi, temsili demokrasinin siyasal alan içinde oluşan rant ekonomisine kısıt üretememesi ve özgürlükleri tehdit eden bir devlet ve yönetim yapısı ortaya çıkarması, siyasetin bürokratlar ve politikacıların elinde bir çıkar aracına dönüşmesi gibi somut ve aslında kolayca reddedilemeyecek tezler, kamusal tercih kuramının temel hareket noktalarıdır. Dolayısıyla, anayasal politik iktisat ya da kamusal tercih kuramı olarak adlandırılan, kamu maliyesini ekonomi ve siyaset ilişkisinde

çözümleyen bu yaklaşım, 1970'lerin sonundaki kriz konjonktüründe, sıraladığımız bu hedefler çerçevesinde geliştirilmiştir.

Siyasetin ve temsili demokrasinin hem seçmenlerin hem politikacıların ve bürokratların elinde yozlaşmasının temel nedeni her insanda doğal olarak görülen bireysel çıkar motivasyonudur. Bireylerin çıkarıcı motivasyonları, piyasaları dengeye getiren temel bir işlev üstlenirken siyaset alanında “rant-kollamacı” (rent-seeking) politik davranışları doğurur. Neoklasik maliye teorisi ise özellikle Britanya neoklasik maliyesi, politik yapının hali hazırdaki işleyişindeki çıkarıcı süreçleri modele dâhil edememiştir. Standart maliye yaklaşımları bilimsel düzeyde çıkarlar temelinde işleyen politikayı analize dâhil etmediği gibi bireysel özgürlükleri kısıtlayan kamusal çıkarı merkeze koyan genel-geçer normatif mali ilkeler öne sürmüştür. Oysa kamusal çıkardan ziyade bireysel çıkar, tüm mali sistemi ve davranışları çözümleyecek temel insani motivasyondur. Brennan ve Buchanan (2000: 8), insan doğasında şüphesiz moral altruistik (özgeci, başkalarının yararını düşünen) davranışların olabileceğini, ancak bu tür davranışların mali yapının ve olayların normatif ve pozitif çözülmesinde bir temel olamayacağını iddia eder. Bu bağlamda, yazarların ortodoks maliye kuramları olarak adlandırdığı geleneksel (standart/anaakım) yaklaşımlar şunlardır: Kamu sektöründe vergi uzmanlarına yönelik tavsiyelerde bulunacak şekilde kuramsal yaklaşım geliştirmiş Musgrave'in ve Pigou'nun maliye kuramları, vergilemede ödeme gücü yaklaşımları, Edgeworth-Samuelson çizgisinden ilerleyen neoklasik maliye kuramları, vergilemede fayda yaklaşımı, optimal vergilendirme yaklaşımı, Samuelson-Bergson tipi toplumsal refah fonksiyonu yaklaşımı, Keynesyen yaklaşımlar, Tinbergen ve Hansen tarafından tasarlanmış ve araç-amaç ayırımına dayanan ve görev dağılımındaki sorunlara odaklanan politika (policy) çerçevesi (Brennan ve Buchanan, 2000: xiii-xiv, 17). Tüm bu yaklaşımlar, Buchanan ve kamusal tercih kuramı açısından, verginin politik içeriğini ve çerçevesini gerçekçi bir şekilde çözümleyemediği gibi reel politik düzlemde vergilerin özgürlükleri kısıtlama problemine de herhangi bir çare sunamamıştır. Politik ilişkileri ve süreçleri bilimsel analizinin dışında bırakan söz konusu ortodoks yaklaşımlarda devlet, kamusal çıkarı peşinen kolladığı varsayılan hayırsever (benevolent) bir despot olarak tasarlanır. Devletin, ortak çıkara hizmet eden siyasal bir irade olduğu varsayılır; devlet ve toplum arasındaki çatışma alanına özgü politik ilişkiler göz önüne alınmaz.

Mali sistemin pozitif çözümlemesindeki yetersizliği, temsili demokrasinin yarattığı siyasal rekabet alanını ve bunun doğurduğu rant-kollama davranışları ve yolsuzluk gibi sonuçları görememesi geleneksel maliyenin temel eksiklikleridir. Bunun karşısında kişisel çıkar, iktisadi insan (homo economicus) ve politik mübadele (katalaksi) varsayımları ile kamusal tercih kuramı kamu maliyesinde siyaseti bilimsel düzeyde modeline dahil etmeyi ve normatif düzeyde siyaset pratiğine bir yön vermeyi amaçlar. Bu bağlamda, sürekli genişleyen devlet ve merkezi bürokrasi, artan kamu harcamaları, politik rekabet, oy ticareti, bütçe açıkları, kolektif aksaklıklar, mali sömürü, bedavacılık, mali rantlar ve yolsuzluklar gibi bir dizi antidemokratik politik yapı, süreç ve toplumsal ilişki doğurduğu ileri sürülen oyçokluğu ilkesine dayalı parlamenter temsili demokrasi kamusal tercih kuramının merkezindeki siyasal konudur. Temsili demokrasideki parlamenter seçim sisteminde devlet, seçmenlerin kontrolünden çıkmakta, bürokratlar ve politikacılar kendi çıkarlarını en çoklaştırmak için sistemi kişisel çıkarlarına göre işletmektedir.

Bu durum kamu harcamalarının artışı, devletin büyümesi ve vergi artışları ile sonuçlanır. Piyasa ekonomisini düzenleyen Adam Smith'in "görünmez eli" politik pazarda da işlemektedir. Leviathan devlet modelinde seçim-dışı kurallarla sınırlandırılmayan devlet yapısında politikacılar ve bürokratlar, kişisel çıkarlarının peşinde koşarken niyet etmedikleri halde devletin harcamalarını ve gelirlerini artırır ve devletin büyümesine neden olurlar (Brennan ve Buchanan, 2000: 36). Ortodoks maliye kuramları ise çıkarıcı ilişkileri görmezden geldiği ölçüde siyasal alanı ve siyasetin ekonomiyle ilişkisini çözümleyememiştir. Siyaseti ve ekonomiyi iç içe düşünen kamusal tercih kuramı ise ekonomi (piyasa), maliye (kamusal ekonomi) ve siyaseti (özellikle seçim sistemleri ve davranışları) bütünlük bir analizde çözümlemeyi önermektedir.

Kamusal tercih kuramı, Thomas Hobbes (1993 [1651])'un soyut ve mantıksal Leviathan kurgusunda olduğu gibi toplumsal durumun insanlar arası bir sözleşme ile mümkün olduğunu, ancak Hobbes'tan farklı olarak bireyler arası etkileşimden Leviathan gibi kapsayıcı bir devlet yerine, ideal durumda oy birliği ilkesinin geçerli olduğunu, anayasal olarak sınırlandırılmış bir devletin doğabileceğini göstermeye çalışmaktadır. 1978'de çıkan vergi isyanını hazırlayan süreç, parlamenter seçim sisteminin ve temsili demokrasinin devletin vergileme gücünü sınırlayamadığını, bu gücün salt oy çokluğu ilkesine dayanan temsili demokrasinin seçim sistemi ve kurallarıyla kısıtlanamayacağını, anayasal kurallar gibi seçim-dışı kurallarla sınırlandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Aksi takdirde Keynesyen uygulamalarla bütünleşmiş bir demokratik düzende Leviathan gibi sürekli bütçe açığı veren dev bir devlet aygıtı ile siyasal ve iktisadi rant alanları yaratan bir politik sistem gelişir. Dolayısıyla, esas sorun, Keynesyen politikalarla biçimlenmiş, bu denetimsiz temsili demokratik düzendir. Sürekli bütçe açığı veren demokrasi olgusu (democracy in deficit) karşısında hem devlet yönetimi hem de yönetilenler açısından kontrol mekanizmalarının yaratılması gerekir. Buchanan'a göre bu kontrol mekanizmaları ancak anayasal düzeyde tasarlanıp hayata geçirilebilir. Kamusal tercih kuramında anayasa kavramı hem toplum sözleşmesinden çıkan ve devleti sınırlandıran yazılı yasalar anlamındadır hem de daha soyut düzeyde, politik yapı içerisinde bireysel davranışlardan doğan ve oyunu yöneten "kuralları" tanımlar. Buna göre, modelin amacı devlet gücünü sınırlandırıcı bir vergi "anayasası" oluşturmaktır (Brennan ve Buchanan, 2000: 12, 36-37). Ama dikkatli bir şekilde okuduğumuzda kuramın bunun ötesinde çok daha derinden bir amacı vardır. Devlet yönetiminden başka, insanların bu konuda nasıl davranması gerektiğine dair bir başka sorunsal söz konusudur. Bu devletin yönetiminden ziyade, artık insanların belirli bir politik sistem ve devlet yapısı yaratması için bireysel davranışlarının belirli bir kalıba dökülerek yönetilmesi sorunudur. Diğer bir deyişle, devletin mali ve vergi gücünün sınırlandırılmasının bir boyutu hem hukuki anayasal kanun gereği bütçe hacminin ve harcama potansiyelinin daraltılması hem de bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda davranmasıdır. Vergi gücünü sınırlayan "anayasal" kısıtlar böylelikle bireylerin belirli davranış kalıplarından doğarak, en sonunda bütçenin hacmini ve harcama potansiyelini düşürecektir. Burada anayasa (constitution) kavramı hem en yüksek kanun anlamındadır hem de bireylerin belirli davranışlarının kurduğu ve daha soyut bir anlamda "toplumsal kuruluş" (social constitution) anlamına gelir. Bu bakımdan Buchanan anayasal maliye yaklaşımıyla hem somut yasal bir süreç olarak anayasacılık teorisi içerisinde bir siyasetçidir hem de maliyeyi

soyut düzeyde mikro iktisadın ve davranışsal iktisadın temelinde inşa etmiş bir maliyecedir.

Bu noktada kamusal tercih kuramına ve anayasal maliyeye ilişkin eleştirel bir perspektiften bakıldığında, kuramın kapitalist piyasa ekonomisindeki eşitsiz gelişim ve iktidar ilişkilerini siyasetçi-bürokrat-seçmen arasındaki davranışsal iktisadi bir ilişkiye indirgediği görülür. Kişisel çıkar ve rasyonel insan gibi neoklasik iktisadın temel varsayımları aynen benimsenmiştir. Kuram politik süreçleri ve ilişkileri, bireyin iktisadi ve politik davranışlarının çıkarıcı motivasyonları temelinde modeline dâhil ederken eleştirdiği Britanya neoklasik yaklaşımının temel varsayımlarından uzaklaşmamaktadır. Hatta neoklasik iktisadın yapmadığı şeyi yaparak, siyaseti bütünüyle ekonomiye indirgemektedir. Dolayısıyla kamusal tercih kuramının kapsadığını iddia ettiği iki alan -politik ve iktisadi alan- kuramsal düzlemde aynı varsayımlarla tekleştirilmektedir.

Bir bütün olarak bakıldığında, Buchanan'ın demokrasi anlayışı, piyasa ekonomisinin dinamikleriyle biçimlenerek, bütçe açıklarını ve harcamalarını azaltacak yeni bir toplum ve bütçe felsefesi geliştirmek üzerine kuruludur. Modele göre bireyler belirli bir davranış kalıbına dökülüp “disipline” edilmez ve devlet müdahaleciliği devam ederse sonuçlar “rant kollama” (avantaj sağlama), “durgunluk” ve “çöküş” olacaktır (Udehn, 1996: 32). Bunun için devletlerin vergilendirme gücünün pratikte kontrol altında tutulması ve bireysel özgürlüklere göre sınırlandırılması gerekir. Bireyin davranışlarından ve doğasından yola çıkan kuram en sonunda bütçe ve devlet yönetimine dair kapsamlı bir analize ulaşır. Bu bakımdan, bireysel özgürlükleri savunan kuramın, en sonunda, paradoksal olarak bireyleri ve toplumu belirli bir kalıba dökerek “disipline” etmeye dönük bir anlayışı içinde taşıdığı eleştirisi de dile getirilebilir. Örneğin: “[B]ütçe felsefesi içinde kalarak değil de bütçe felsefesini değiştirerek bütçe hacminde önemli değişiklikler yapılabileceği ümidi ile Reagan politikasını benimseyen Buchanan, bu dönemin sonunda önemli yol alınmadığını belirtip, büyük bir fırsatın kaçırıldığını da ileri sürmektedir. ‘Kamu maliyesi teorisi politika bilimi teorisinden tümüyle ayrı düşünülemez’ diyen Buchanan’ın vergi toplama ve harcama yapma sınırlarının anayasa gibi temel bir yasaya yazılmasındaki amacı politikacıların yanında belki ondan da öte toplumu disipline etmeye yöneliktir” (Önder, 2012: 106).

Normatif açıdan değerlendirildiğinde kamusal tercih kuramı liberal ideolojinin asgari devletini ve belirli bir insan davranışı kalıbını hedefler. Eleştirel ekonomi politik bir perspektiften konuya yaklaştığımızda, kamusal tercih kuramının ve anayasal maliyenin normatif amacının tamamen neoliberalizm ideolojisiyle bütünleştiğini görürüz. Neoliberalizm ve kamusal tercih kuramının paylaştıkları temel ortak normatif hedefler devletin sosyal harcamalarının ve vergileme gücünün sınırlandırılmasıdır. Kamusal tercih kuramı maliye alanındaki bu hedefi ile neoliberalizmin her şeyi piyasalaştıran ideolojisi ile bütünleşen normatif ilkelerini türetmektedir.

“Anayasal iktisat doktrininin esas saldırı hedefi, gelişmiş kapitalist devletlerde ulusal gelirin çok önemli bir kısmını harcayan ve giderek artma eğilimi gösteren sosyal harcamalar olmuştur. İddiaya göre, gelir düzeyi ortalamasının altında olan ve çoğunluğu oluşturdukları için oylarıyla politikacıları tehdit edebilen ve genellikle ücretle çalışan seçmen grupları demokrasi adı altında büyük sosyal haklar yani rantlar (avantajlar) elde etmişler (popülizm); bunun yükünü de gelire göre artan

oranlı vergilerle, yatırım yapması gereken yüksek gelirliyle yani sermaye kesimine yüklemişlerdir... Anayasal iktisadın özü ise devleti sınırlamanın ve asgarileştirmenin, değiştirmesi zor anayasal kurallara bağlanarak garanti altına alınmasıdır” (Arın, 2013: 272). Dolayısıyla, kamusal tercih kuramı ve anayasal maliye, vergileme gücü sınırlandırılmış bir devlet yönetimi ve buna uygun bir toplumsal düzen ve birey davranışı kurgularken neoklasik iktisadın ve marjinalizmin temel öncülleriyle ve 1980’lerden beri küresel ölçekte pratik karşılığını bulan neoliberal politikalarla örtüşür. Bu bakımdan, kamusal tercih kuramının sorunsalı son derece politik bir çerçeveye oturmaktadır. Diğer taraftan, küresel ölçekte yaşanan 2008 krizi ardından büyük sermaye gruplarının kendi çıkarlarına yönelik kamu maliyesi üzerinden müdahale talepleri ve özellikle finansal şirketleri kurtarma operasyonları, kapitalist ekonomi politik gerçekliğin oybirliği ve anayasal bütçe kısıtlamaları türünden “oyun kuralları”nı ve devleti küçültme politikalarını kabul etmeyeceğini son derece açık bir şekilde göstermiştir. Kamusal tercih kuramının izinden giden anayasal maliye teorisinin son krize getirdiği açıklamalara bakıldığında, bu açıklamaların devletlerin ve bireylerin kötü borç yönetimi, politikacıların ve bürokratların popülist politikalarla bütçe açığı yarattığı, yönetimin şeffaf ve demokratik ilkelere uygun biçimlenmediği türünden argümanların ötesine geçmediğini görmekteyiz. Üstelik bu açıklamalar, kapitalist ekonominin yapısal bir çözülmesini yapamadığından, devletin mali krizinin kapitalist ekonominin işleyişi ile ilgisini kurmadığı gibi krizin nedeni olarak sürekli devlet ve devlet yönetimini göstermesi ya da bireylerin hatalı davranışlarına işaret etmesi bakımından son derece problemlidir.

Ancak 2008 iktisadi krizinin kamu maliyesinde yarattığı etkiler düşünüldüğünde, Buchanan’ın kamusal tercih kuramının daha uzunca bir süre gündemde kalacağı açıktır. Bunun başlıca nedeni kamu kesiminin, toplumun ve bireylerin davranış kalıplarının neoliberalizme uygun yeniden yapılandırılmasında temel felsefeyi kamusal tercih kuramının ve anayasal maliye teorisinin hazırlamasıdır. Ne var ki, neoliberalizmin 2008’de küresel ölçekte yaşanmaya başlayan krizi, kamu kesiminin sosyal yönlerinin törpülenmesi taleplerini tekrar gündeme getirmiş olmakla birlikte neoliberalizmin iktisadi sınırlarının nesnel olarak hissedilmeye başlanması ve kemer sıkma programlarına karşı ortaya çıkan kitlesel siyasallaşma ve muhalefet, “kamunun tercihi”nin artık neoliberalizmden başka bir yöne evrilmekte olduğuna işaret etmektedir.

4. James O’Connor: Devletin Mali Krizinde Verginin Rolü

Kamu harcamalarının ve bütçe açıklarının sürekli artışıyla vergi devletin krizine yol açan dinamikleri çözümleyen, 1970’lerin başındaki kriz konjonktüründe gündeme gelen ve kamusal tercih kuramıyla birlikte aynı dönemde eleştirel maliye literatüründe önemli bir referansa dönüşen bir diğer yaklaşım James O’Connor’ın “devletin mali krizi” tezidir. O’Connor, “Devletin Mali Krizi” adlı 1973 tarihli eserinde, 1970’lerin başında ABD’de Keynesçi vergi devletin krizi olarak yorumlanabilecek kamu mali krizini, sürecin ekonomik ve politik boyutlarıyla birlikte incelemiştir. O’Connor’ın yaklaşımı neoklasik iktisattan ve kamusal tercih kuramından bütünüyle farklıdır. Farklılığın temel nedeni siyaset ve ekonomi arasında kurduğu ilişkiden kaynaklanır. O’Connor’ın yaklaşımı esas olarak klasik ekonomi politiğin eleştirisini gerçekleştirmiş Marx’ın kuramdan hareket eder.

“Devletin Mali Krizi” ile kastedilen, sermayenin üretim ve piyasa (dolaşım) alanında ortaya çıkan krizinin kamu maliyesine yansımalarıdır. Kapitalist ekonominin üretim ilişkilerinde, piyasada ve siyaset alanındaki yapısal süreçler ve dinamikler orta vadede kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşma eğilimini doğurmaktadır. Siyaset, O’Connor’ın kuramında, sermayenin ve işçi sınıfının farklı kesimleri karşısında devletin üstlenmek zorunda kaldığı çelişkili işlevsellikler ile ilişkilidir ve bu anlamıyla siyaset O’Connor’ın mali kriz analizinin merkezindedir. Şu noktayı vurgulamalıyız ki, O’Connor’ın geliştirdiği bu inceleme sayesinde sınıf kavramı uzun bir aradan sonra maliye literatürüne, mali ilişkileri ve yapıları açıklayıcı bir kategori olarak tekrarirmiştir.

O’Connor, kapitalist ekonomiye içkin gördüğü devletin mali kriz eğilimini belirli bir kavramsal çerçevenin içinde çözümler. Her şeyden önce, O’Connor’ın kuramında birikimin devamlılığını ve meşruiyeti sağlamak zorunda olan kapitalist devletin mali kriz eğilimi, “kamu maliyesi” kavramı yerine “devlet maliyesi” kavramı ile ifade edilir. O’Connor “kamu maliyesi” kavramının örtük olarak bir yanılısamayı içerdiğini, bu anlamda “kamu maliyesi” kavramının ideolojik olduğunu düşünmektedir. Maliyenin başına eklenen “kamu” sıfatı, maliye politikalarının sanki her zaman ve her koşulda “kamunun” ortak çıkarını gözetiyormuş izlenimini doğurmaktadır. Oysa, O’Connor kamu harcamalarının her zaman ortak çıkara yönelik kurgulanmadığını, birçok kamu harcamasının özel çıkara hizmet edebildiğini, bu anlamda hangi kamu harcamasının özel ve/veya kamusal çıkara hizmet ettiğinin ampirik bir incelemeyle belirlenebileceğini belirtir (O’Connor, 1973: 10n). O’Connor’ın “kamu” yerine kullandığı “devlet” kavramı tarihsel olarak biçimlenen ve toplumsal yapının çelişkili dinamiklerini barındıran bir politik yapıya işaret etmektedir. Buna göre, devlet, sınıflar arası politik bir ilişkidir. “Hükümet harcamalarının hacmi ve kompozisyonu ile vergi yükünün dağılımı piyasa yasalarının tayin edilmez, sınıflar ve gruplar arasındaki iktisadi ve toplumsal mücadeleyle yapısal olarak belirlenir” (O’Connor, 1973: 2). “Devlet maliyesi” kavramı da mali sistemin bu siyasal ve çelişkili yapısına bir göndermedir.

O’Connor kendine özgü kavramsal ve kuramsal çerçevesinin içinde devletin mali krizini kapitalist birikim sürecinin yapısal bileşenleriyle çözümler. Bu bağlamda, O’Connor son derece analitik olarak inşa ettiği kuramını kitabında okuyuculara berrak bir şema ile aktarmaktadır. Tipik bir Marksist kuramın temel tanımlayıcı özelliği olan çelişkili kategorilerin ilişkiselliğini teker teker sunar. Buna göre, devletin işlevleri -birikim işlevi ve meşruiyeti sağlama işlevi olmak üzere- ikilidir. Her bir işlevin kendine özgü harcama kategorileri söz konusudur. Devlet, birikim işlevini sermayenin dolaylı ve doğrudan kârlılığını sağlamaya yönelik yatırım ve tüketim harcamaları, meşruiyet işlevini ise toplumsal gider harcamaları ile yerine getirir. Devletin işlevleri ve harcama kategorilerinde gördüğümüz gibi analizde sermaye kesimi de tekil ve homojen bir bütün değildir. Rekabetçi ve tekelci sermaye kesimi olarak sermaye yine ikili bir yapıda ele alınır. Benzer şekilde, işçi/ücretli emek sınıfı da istihdam edildiği bu sektörlerle göre farklı sınıfsal çıkarlara sahip ikili bir yapıya dönüşmektedir. Bu analitik şemada devletin mali krizi kuramı devlet (kamu kesimi), sermaye (özel ekonomi) ve işçi/ücretli emek (emek piyasası) arasındaki yapısal ilişkileri çözümler ve karşımıza çıkan her bir ikili yapı kapitalist birikim ve üretim biçimindeki çelişkili düzeylere denk gelir. Bu yapıda devlet, iki temel işlevi olan birikim ve meşruiyet işlevleriyle, her bir yapısal birim (yani

rekabetçi sermaye kesimi, tekelci sermaye kesimi, rekabetçi sektördeki ücretli emek kesimi ve tekelci sektördeki ücretli emek kesimi) ile mali ve politik bir ilişki içindedir. O'Connor'ın analizi, ele aldığımız diğer kuramlardan farklı olarak bir devlet teorisine oturmaktadır. Bu teorisin, Marksist devlet kuramlarının en soyut düzeyde iki ekolu olan “sermaye-kuramsal” ve “sınıf-kuramsal” yaklaşımların dengeli bir sentezi olduğunu söyleyebiliriz (Jessop, 1990).

Yukarıda belirttiğimiz gibi O'Connor'ın analizi ikili ayrımlara dayanan analitik bir yapı içindedir. Bu bağlamda, kapitalist üretim biçiminde devlet, sistemin istikrarlı gelişimini sağlayabilmek için iki önemli işlevi yerine getirmek durumundadır: Sermaye birikiminin devamlılığını ve sistemin (politik) meşruiyetini sağlamak. Bu işlevlerden ilki sermayenin kârlılık koşullarını yaratır. Kapitalist ekonominin temel mantığına göre sermaye birikiminden elde edilen kârlar özel ellerde toplanırken üretim maliyetinin tüm toplumsal kesimler arasında paylaşılmasına dayanır. Dolayısıyla, bu çelişkili mantık, sistemin meşruiyet sorununu gündeme getirir. Meşruiyet kapitalist ekonomik ve politik sistemin, sermaye birikiminden fayda sağlayamayan, hatta zarar gören kesimlerinin desteğini alabilme kapasitesi olarak tanımlanır ve bu anlamda sistemin daha çok siyasal istikrar koşulunu sağlar. Sonuçta, bütün devlet faaliyetleri harcamalar üzerinden ve bu iki işlev -birikim ve meşruiyet- etrafında kümelenendirilebilir: İlki sermayenin kâr oranlarını arttıran ve birikimin devamlılığını sağlayan “toplumsal sermaye harcamaları”, diğeri de sistemin meşruiyetini, siyasi ve toplumsal istikrarını sağlayan “toplumsal gider harcamaları”dır. “Toplumsal sermaye harcamaları” da kendi içinde iki ana bloğa ayrılır: “Toplumsal yatırım harcamaları” ve “toplumsal tüketim harcamaları”. “Toplumsal yatırım harcamaları”, altyapı ya da diğer tamamlayıcı fiziki sermaye yatırımları gibi kâr üzerinde doğrudan etkisi olan harcamaları ve emeğin verimliliğini arttırarak kâr üzerinde dolaylı etkiye sahip yatırım harcamalarını kapsar. “Toplumsal tüketim harcamaları” ise emeğin yeniden-üretim maliyetini azaltan, kamusal olarak tüketilen mal ve hizmetlere yapılan harcamalar ile sosyal sigorta harcamalarını tanımlar. “Toplumsal gider harcamaları” da kendi içinde iki ana bloğa ayrılabilir. İlki siyasal meşruiyeti ikna ile gerçekleştiren “toplumsal refah harcamalarıdır”. Diğeri ise baskı/zor unsurunu tanımlayan “askeri harcamalar”dır. Bir bütün olarak bakıldığında, “toplumsal sermaye harcamaları” ekonomi üzerinde arz yönlü etkilere sahipken “toplumsal gider harcamaları”nın özellikle talep arttırıcı etkisi vardır.

Bu harcama kategorilerinin nasıl şekilleneceğini, yani bütçedeki nihai kompozisyonunu, devletin üstlendiği işlevsellikler belirler. Bu ise sermayenin birikim mekanizmalarının, sınıfsal çelişkilerin ve politik meşruiyet sorununun çözülmesini gerektirir. Buna göre, sermaye kesimi, kendi içinde farklı çıkarları ve ekonomi üzerinde farklı etkileri olan, farklı sermaye yoğunluğuna ve piyasa gücüne sahip iki gruba ayrılır: İlki “rekabetçi” endüstri ve rekabetçi burjuvazidir. Bu sektörde verimlilik ve ücretler düşük, işçiler örgütsüz, işler çoğunlukla geçicidir. İkincisi ise “tekelci” endüstri ve tekelci sektör burjuvazisidir. Bu sektörde sermaye-emek oranı ve verimlilik yüksek, işçiler kalifiye ve örgütlü, fiyatlar piyasa mekanizması içinde değil, vergi sonrası kâr hedeflerine göre tekelci sermaye grupları tarafından belirlenir.

Bu iki sermaye grubu devlet maliyesi ile yakından ilişkilidir ve bu ilişkinin devlet maliyesinin şekillenmesinde merkezi bir rolü vardır. Rekabetçi sektörün

yarattığı zayıf istihdam ve düşük ücret sorunu devletin toplumsal gider harcamalarının artışı zorunlu kılar. Küçük üreticiliğin gelişimi ile ortaya çıkan toplumsal sorunları gidermek için devletin harcamalarını arttırmasını gerektirir. Diğer taraftan, sanayi birikimini sürükleyen tekeli sektörün ihtiyaç duyduğu Ar-Ge harcamaları, teknolojik yatırımlar ve diğer alt yapı yatırımları da devletin doğrudan mali müdahalesi olmadan sağlanamaz; bu durum devletin yatırım harcamalarını gerektirir. Ayrıca devlet yurt içinde refah harcamalarını arttırarak, yurt dışında yayılmacı askeri müdahalelerle ya da uluslararası kredi ilişkileriyle, tekeli sektörün ulusal ve uluslararası ölçekte hem üretim koşullarını hazırlamak hem de ürünleri için ihtiyaç duyduğu istikrarlı pazar alanlarını ve koşullarını yaratmak zorundadır. Özetle, ekonominin büyümesi (rekabetçi ya da tekeli sektör üzerinden ne şekilde olursa olsun) kamu kesiminin (farklı harcama desenleriyle olsa bile) büyümesi anlamına gelecektir. Bu çok önemli bir noktadır, çünkü kamu kesiminin büyümesinin bir “dışlama” (crowding out) etkisi yarattığını ileri süren liberal maliye teorilerinin tersine, O’Connor’ın analizi özel sektörün, özellikle tekeli sektörün, büyümesinin kamu kesiminin büyümesine bağlı olduğunu gösterir. Diğer bir deyişle, kamu kesimini büyüten başta tekeli özel sektörün tam da kendisidir. Üstelik bu kamu kesiminin krizine yol açar. Bu bağlamda, kamu kesiminin desteğiyle ekonominin özellikle tekeli sektörde yapılan aşırı yatırımlarla bir süre sonra kârlılık krizi yaşamaya başlaması, kamu harcamalarını, bu sefer aynı zamanda krizin maliyetlerinin toplumsallaştırılması gerekliliği nedeniyle daha da arttıracaktır. Ancak sermayenin özel maliyetlerinin toplumsallaştırılması işlevini devletin üstlenmesi, emekçi kesimlerin muhalefeti ve toplumsal tepkileri siyasal bir refleks olarak gündeme getirir ve kamu kesiminin, sistemin meşruiyetini sağlamak için harcama kompozisyonunu değiştirmesi, yeni harcama gereksinimini doğurur. Buna göre, ya emekçi kesimlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere (bu pek muhtemel değildir zira yeni bir kârlılık sıkışması yaratacaktır) yeni sosyal harcamalar yapılır ya da devletin özellikle baskıcı işlevi, askeri ve polisiye giderleri artar.

O’Connor’ın çözümlemesinde hem kârlılık krizinin yaşanması hem de siyasal meşruiyetin sarsılması, kamu harcamalarının artış sarmalını başlatan faktörlerdir. Harcamaların birinde yaşanan artış, diğerine ilişkin görece bir zayıflama ve dolayısıyla yeni bir harcama artışı gereksinimini yaratmaktadır. Örneğin, rekabetçi sektörde ortaya çıkan ücretli kesim üzerindeki rekabet baskısı, geçici ve güvencesiz istihdam artışı ve düşük ücret politikaları bir süre sonra meşruiyet krizini tetikleyebilir; bu ise ya ücretlerin daha çok vergilendirilmesi ya da baskılanmasını ya da sermayenin daha çok vergilendirilmesini gerektirir. İlki derinleşen bir meşruiyet sorununu, ikincisi ise kârlılık sorununu ağırlaştırarak gündeme getirir. Bunun gibi sayısı çoğaltılabilecek örnekler devlet harcamalarının çelişik yapısını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak kapitalist ekonominin birikim ve meşruiyet koşullarını sağlamaya çalışan devletin kamu harcamalarının eğilimsel artışı söz konusudur.

O’Connor’ın çözümlemesinde ele aldığımız buraya kadar ki kısım, devletin mali krizinin kamu harcamalarının artışına ilişkin boyutudur. O’Connor’ın çözümlemesinin ikinci boyutu devletin gelirlerine dair bir incelemedir. O’Connor kamu gelirleri için harcamalarda olduğu gibi bir artış eğiliminin söz konusu olmadığını göstermektedir. Devlet harcamalarının olası üç finansman biçimi vardır ve bunların her biri kendi içinde yapısal sınırlarla belirlenmiştir. İlki devletin kendi işletmeleriyle gelir elde etmesi, ikincisi gelecekte alınacak vergilere karşılık bugün

borçlanılması, üçüncüsü de vergi oranının artırılması ya da yeni vergilerin konmasıdır.

O'Connor, bütçenin finansmanını ele alırken ne KİT gelirleri ile ne de borçlanma ile devletin mali özgürlüğe kavuşabileceğini (fiscal liberation of the state) vurgulamaktadır (O'Connor, 1973: 179). KİT'lerin varlık nedeni özel kesime ve özellikle de tekelci sermaye birikimine destek olmaktır. Bu işletmeler genellikle kamu için artı değer üretmek amacıyla çalıştırılmaz; bu nedenle etkileri ne toplum yararına fiyatları düşürmek ne de devletin vergiye olan bağımlılığını azaltmak yönündedir. Kapitalist birikim modelinde devletin işletmeler kurarak burjuvazinin kârına ortak olabilmesi de yapısal olarak mümkün değildir. Burjuvazi devlet aracılığıyla maliyetlerini toplumsallaştırmaya çalışırken devletin üretime karışmasını ve maliyetlerin tersine kârın da toplumsallaşmasını istemez. Tıpkı harcamalarda olduğu gibi devlet gelirlerinde de sermayenin birikim modelinin gereksinimleri belirleyicidir.

Borçlanma, devlet geliri açısından esas bir gelir türü değildir. Borçla elde edilen para bir süre sonra hem geri ödenmek zorundadır hem de faiz olarak yüklenilmesi gereken yeni bir maliyet anlamına gelmektedir. Borçlanmanın maliyeti de dolaylı vergilerle işçilere ve küçük ölçekli rekabetçi sektör üreticilerine aktarılır. Burjuvazi üzerindeki dolaysız vergilerin artırılması ya da yeni vergilerin gündeme getirilmesi siyasal olarak ancak belirli sınırlar içinde mümkündür. Bu durum, devlet gelirlerinin harcamalar kadar hızlı artamaması ve dolayısıyla kapitalizmde devletin eğilimsel olarak mali krize girmesiyle sonuçlanır. 1970'lerin başı tam da böyle bir dönemdir. Keynesyen dönemin sermaye birikim rejiminin krizi devletin mali krizine dönüşmüştür.

Bu noktada vurgulamalıyız ki, O'Connor'ın kuramının sorunsalı kapitalist devletin mali krizinin çözülmesidir ve başvurduğu soyutlamalar Keynesyen sistemin krizine ve gelişmiş kapitalist ekonomilere dairdir. Oysa günümüzde kapitalizm neoliberal sermaye birikim modeline dayanır ve ayrıca gelişmekte olan ülkeler de küreselleşme sürecinde kapitalist sistemin önemli bileşenleri haline gelmiştir. Dolayısıyla, O'Connor'ın kuramı çerçevesinde 2008'de başlayan neoliberal küresel ekonominin krizinin ve bu bağlamda kapitalist devletin mali krizinin çözümlenebilmesi için modelin yeni soyutlamalara ve kategorilere ihtiyaç duyduğu açıktır. Bunların başında finansallaşma ve neoliberalizm gelmektedir. Bu bağlamda, O'Connor'ın kitabının yeni baskısı için yazdığı önsözde, 1973'te 1980'lerin olgusal dönüşümünü, yani temel olarak neoliberalizmin ve küreselleşmenin yükselişini ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ABD'nin politik hegemonyasının hangi koşullarda yeniden inşa edilmesini öngöremediğini vurgulaması önemlidir (O'Connor, 2009: xviii). 1980'lerde Güney'in borç krizi, IMF ve Dünya Bankasının Yapısal Uyum Programları, 1990'larda ise Latin Amerika, Uzak Doğu Asya ve Rusya Krizleri ortaya çıkmıştı. Tüm bunların arka planında yer alan neoliberalizmin sacayakları, yani özelleştirmeler, dalgalı döviz kuru politikaları, finansal hareketlerin serbestleştirilmesi ve deregülasyon, O'Connor'ın kendi değerlendirmesine göre devletin mali krizi kuramıyla uyumlu olgusal gelişmelerdir. 1980 sonrası dönüşümün, devletin mali krizi kuramı çerçevesinde doğru bir şekilde incelenmesi için küreselleşmeyi ve dönüşümün yeni dinamiklerinin kurama dahil edilmesi gerekmektedir (O'Connor, 2009: xxii). O'Connor'ın 1973'de geliştirdiği devletin mali krizi kuramı, belirli bir tarihsel

aşamanın ve belirli bir ekonominin incelenmesine dayanmaktadır. Ancak, yeni tarihsel konjonktürlerde ve farklı ekonomiler için devletin yeni mali krizleri gündeme gelmektedir. Bu bakımdan, O'Connor'ın kendisinin de vurguladığı üzere devletin mali krizi kuramının, neoliberalizmin krizini çözümleme yolunda geliştirilmesi gerekir.

O'Connor'ın bu özeleştirisinden ilham alarak günümüz neoliberal birikim modeline ilişkin şu noktaları vurgulayabiliriz: Devletin ilk işlevi olan birikimin devamlılığını sağlama işlevi daha çok neoliberalizmde tekelci sermaye kesimi içinde ağırlık kazanmış uluslararası finans sermayenin kârlılığını arttırmakla ilgili hale gelmiştir. Bu birikim işlevi devletin piyasada düzenlemeler yapması ve gerekirse doğrudan müdahalelerle finansal kârlılığı garanti etmesi (örneğin banka kurtarma operasyonları) şeklinde genişlemiştir. Devletin üstlendiği diğer işlev olan meşruiyeti sağlama işlevi ise neoliberalizmde sosyal refahı gözeten harcamalar yerine bir taraftan hanehalkı tüketimini ve borcunu artıran düşük faiz politikaları ile kredi genişlemesine, diğer taraftan devletin zor/baskı aracını giderek daha fazla kullanmasına dayanmıştır. Kamu gelirleri ayağında da neoliberal tablo Keynesyen döneme göre biçim değiştirmektedir. Neoliberal dönemde sermaye birikimi gereğince yapılan özelleştirmeler sonucunda devletler düzenli KİT gelirlerinden neredeyse tamamen mahrum hale gelmiştir. Vergi gelirlerinde ise dağılım dolaylı vergilere doğru kaydırılmış, vergi yükü geniş halk kitlelerine yüklenmiştir. Ayrıca özellikle tekelci finans kesimi, sermaye hareketlerinin küresel ölçekte serbestleşmesi ile vergiden kaçınma araçlarını daha etkin bir şekilde kullanabilmiş; kamu vergi gelirlerinde, dolaylı vergilere yüklenilmesi nedeniyle hem bir niceliksel üst sınıra yaklaşmış hem de devletin gelir politikaları üzerinden meşruiyet sorunu gündeme gelmiştir. Kamu kesiminin birikim ve meşruiyet işlevlerini dayandığı finansallaşma hem bireylerin hem de devletlerin mali açıdan borçlanması anlamına gelmektedir ve bu durum devletin mali krizini derinleştirmektedir; ancak kredi genişlemesiyle krizin ertelenmesi ABD'de ve Avrupa Para Birliği üyesi ülkelerde 2008'e kadar sürmüştür. Bir bütün olarak bakıldığında, neoliberal dönemde mal, hizmet ve para piyasalarının önündeki engellerin küresel ölçekte kaldırılması, özel ekonomideki iktisadi kriz ve devletin mali krizinin incelenmesinde yeni kategorileri gerektirmektedir. Bu kategoriler ve somutluk düzeyleri kuşkusuz ki O'Connor'ın karşılaştığı sorunsalın ötesindedir ve kendi çalışmasında yer almamaktadır.

Son olarak O'Connor'ın da belirttiği üzere devletin mali krizi kuramının işlevselciliğe kayma riskinin de burada vurgulanması gerekmektedir. O'Connor kuramında, devletin işlevleri üzerinden bir sınıflandırmaya başvurmakla birlikte bilimsel incelemelerin basitçe işlevselci bir yaklaşım çerçevesine sıkışmaması gerektiğini, kendi kuramının zaman zaman bu şekilde yanlış değerlendirildiğini; oysa kapitalist üretim biçiminin özü itibarıyla son derece çelişkili bir sistem olduğunu ve toplumsal hareketlerin, sermayenin devlet üzerindeki gücünün ve devlet politikalarının pek çok beklenmedik sonuçlar doğurabileceğini belirtmektedir (O'Connor, 2009: xxi). Benzer şekilde, O'Connor ile aynı kuramsal geleneği paylaşan Ian Gough da, gelişmiş kapitalist devletlerde kamu harcamalarının dönüşümünü ele aldığı ve bu bağlamda Keynesyenizmin iktisadi ve mali krizinin aşılabilme olasılığını incelediği 1975 tarihli makalesinde, nihai kertede sınıf mücadelelerinin belirleyiciliğini vurgulamaktadır. Gough çalışmasında son derece yerinde öngörülerde bulunmuştur. 1980 sonrasında tüm dünyada egemen olan

neoliberal politikalara, İngiltere özelinde, işaret etmiştir. Bunlardan başlıcaları ücretlerin baskılanması, deflasyonist politikalar ve sosyal harcamalarda kesintiye gidilmesidir. Gough bu politikaların biçimlendirdiği toplumsal, siyasal ve iktisadi yapıdaki kitlesel politik hareketlerin ve sınıf mücadelelerinin bundan sonraki gidişatı belirlemedeki etkisine işaret etmektedir (Gough, 1975: 92). Aynı şekilde, 2008 sonrası yaşanan ekonomik krizin hâlâ dünya ekonomisi gündeminden bütünüyle silinmemiş olmasının bir göstergesi de henüz istikrara kavuşamamış politik bir yapının varlığı ve toplumsal yapıda sınıfsal çelişkilerin giderek hız kazanmasıdır. O'Connor'ın ve Gough'ın çalışmalarında işaret edildiği gibi neoliberal çağda devletin mali krizi bu politik yapı içinde biçimlenmektedir. Dolayısıyla, ele aldığımız tüm kuramlarda vurgulanan maliye ve siyaset ilişkisi sınıfsal bağlamlarında önemini korumaktadır.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde modern vergi devletinin ortaya çıkmaya başladığı andan itibaren vergiye karşı hem kuramsal hem toplumsal tepkiler doğmuştur. 16. yüzyıldan itibaren modern devletin ve toplumların gelişiminde olduğu gibi modern maliye düşüncesinin gelişiminde de vergi sorunu her zaman merkezi bir konumda olmuştur. Bu çalışmada 20. yüzyıl eleştirel maliye teorisinin dört önemli düşünürünü -Joseph Schumpeter, Rudolf Goldscheid, James Buchanan ve James O'Connor- vergi devletinin krizi ve dönüşümüne dair yaklaşımlarıyla ele aldık. Schumpeter ve Goldscheid, vergi devletini I. Dünya Savaşı sonrası dönemin iktisadi kriz koşullarında ele almıştır. Buchanan ve O'Connor ise II. Dünya Savaşı sonrası gelişen Keynesyen refah devletinin kriz eğilimlerini incelemişlerdir ve son derece farklı kuramsal çerçeveler içinde farklı sonuçlara ulaşmıştır. Dolayısıyla Schumpeter, Goldscheid, Buchanan ve O'Connor kapitalizmin 20. yüzyıl tarihinde iki önemli kriz konjonktüründe farklı bilimsel ve normatif yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Tüm bu yaklaşımlar kamu maliyesi disiplininin ekonomi politik düşünce geleneğinde farklı konumları temsil etmektedir. Ortak noktaları anaakım maliye teorilerini eleştirmiş olmaları ve maliye disiplininde kriz gibi çok boyutlu toplumsal süreçleri ekonomi-maliye-siyaset-sosyoloji arasındaki ilişkide açıklamalarıdır.

Çalışmada bu düşünürler üzerine literatürde görülen yorumlardan farklı olarak karşılaştırmalı çözümleme içerisinde ele alınıp, kuramların birbirlerinden farklılaştıkları sorunsalların ortaya konması hedeflenmiştir. Böylece yaklaşımların hem kuramsal ve normatif çözümlemeleri birbirleri arasındaki ayrımlarla gösterilmiş hem de her yaklaşıma özgü sorunsal kuramsal ve normatif çerçeveleri arasındaki ilişkileriyle açıklanmıştır. Bu geniş çerçevesiyle ele aldığımız her bir yaklaşım farklı normatif, kavramsal ve kuramsal çerçeveleriyle günümüzde maliye teorisindeki temel yaklaşımları şekillendirmişlerdir. Çalışmamızda vergi devleti bağlamında bu yaklaşımların kuramsal ve kavramsal çerçevesini normatif sorunsallarıyla ilişkilendirerek açıkladık. İncelememizi hem yaklaşımların kendi kuramsal iç tutarlılıklarıyla hem birbirleriyle olan ilişkisiyle hem de günümüzün iktisadi ve mali koşulları açısından taşıdıkları önemle sürdürdük. Bu kapsamdaki incelememizin ışığında, Schumpeter'in kapitalizmin çöküş teorisini vergi devletinin kriziyle ilişkilendirdik. Yazında genellikle Schumpeter'in düşüncesindeki vergi devletinin krizi (1918) ve kapitalizmin krizi (1942) arasındaki ilişkiler ve bağlar göz önünde

tutulmamaktadır. Bu geniş bağlamıyla ele aldığımız Schumpeter'in kuramsal bakışının ayrıca günümüzde neoliberalizmin krizini açıklamada ne ölçüde geçerli olabileceğini, günümüz kapitalist ekonominin koşullarında vergi devletinin krizinin nasıl yorumlanabileceğine dair düşüncelerimizi dile getirdik ve bunların daha ileri düzeyde genişletilmesi için yapılacak çalışmalara dair Schumpeter'in kuramsal çerçevesinin bütünlüğünü sunmaya çalıştık. Goldscheid'in özellikle kamusal mülkiyete yaptığı vurgunun bugünün kriz koşullarında taşıdığı önemi vurgularken bunun eşitlikçi ve demokratik bir toplumsal kültür ile el ele gitmesi gerektiğinin altına çizdik. Buchanan'ın anayasal maliye ve kamusal tercih kuramının bugünün kriz koşullarında, aslında 1980'den beri, özellikle kamu kesiminin biçimlendirilmesi konusunda ne derece etkili olduğunu, ancak diğer taraftan kamu kesiminin neoliberal çağda büyümesi ile Buchanan'ın teorisi arasındaki ideolojik (normatif) uyuşmazlığın aynı zamanda kuramın geçerliliği açısından nasıl bir sorun yarattığını vurguladık. Buchanan'ın teorisinin diğerlerinden bir önemli farkı da hem Keynesyen hem neoliberalizm döneminde geliştirilmiş bir maliye kuramı olmasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla, daha geniş bir tarihsel uzam içinde okunması gerekmektedir. O'Connor'ın devletin mali krizi ise yalnızca Keynesyen dönemin çözümlemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak O'Connor'ın, sonradan kitabının yeni baskısında kendisinin de ifade ettiği gibi kurama özellikle finans sermaye kesiminin dâhil ederek genişletilmesiyle, neoliberalizm çağında devletin mali krizini çözümlemek için geçerli bir çerçeve çıkarılabilir. Özellikle Goldscheid'in yaklaşımı ile O'Connor'ın tezini birlikte göz önüne aldığımızda, bu yaklaşımların devlet maliyesinin şekillenmesinde finansal sermayenin önemine ve maliyenin çatışmacı sınıfsal karakterine dikkat çekmesi bakımından bugün için ayrı önemleri olduğunu söyleyebiliriz. Schumpeter ve Buchanan ise kendi kuramsal ve normatif sorunsallarıyla kapitalist ekonomiye uygun toplumsal ve bireysel davranış kalıplarına eğilmişlerdir. Ortaya çıkardıkları kuramsal ve normatif çerçevenin maliye teorisi açısından önemi, kamu maliyesini salt bir devlet ekonomisi yönetimi olarak değil, devlet, toplum ve birey üzerine özgün soyutlamalarla maliyeyi karmaşık bir sosyo-politik ilişki olarak değerlendirmelidir. Goldscheid'tan ve O'Connor'dan ilerlediğimizdeyse buradaki söz konusu maliyenin sosyo-politik ilişkisini sınıfsal içerimleriyle yorumlayabiliriz.

Sonuç olarak bu kuramlar üzerinden gördüğümüz gibi maliye teorisinin her kriz konjonktüründe değişerek geliştiğini göz önüne aldığımızda, içinde yaşadığımız kriz sürecinin de maliye teorisinde yeni kırılmalar yaratacağını öngörebiliriz. Bu öngörünün doğrultusunda, bir taraftan olgusal düzeyde karşılaştığımız süreçlerin çözülmesi, diğer taraftan maliye teorisinin temelindeki belli başlı kuramsal yaklaşımların eleştirel bir okuması beraber gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

- Arın, T. (2013), "Anayasal İktisat ve Refah Devleti: TİSK ve TÜSİAD'ın Asgari Devlet Raporlarının Eleştirisi", C. Arın (der.), *Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları, Seçilmiş Yazılar* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 265-322.
- Aristoteles (1993), *Politika*, M. Tunçay (çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Brennan, G. ve Buchanan, J.M. (2000), *The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution, The Collected Works of James M. Buchanan Vol. 9*, Indianapolis: Liberty Fund.
- Buchanan, J.M. ve Tullock, G. (1999), *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy, The Collected Works of James M. Buchanan Vol. 3*, Indianapolis: Liberty Fund.
- Buchanan, J.M. (1987), "The Constitution of Economic Policy", *The American Economic Review*, 77(3), 243-250.
- Dobb, M. (2007), *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler: Geçiş Tartışmaları*, F. Akar (çev.), İstanbul: Belge Yayınları.
- Elias, N. (2007), *Uygarlık Süreci*, Cilt: 2, E. Özbek (çev.), İstanbul: İletişim.
- Ellul, J. (2003), *Teknoloji Toplumu*, M. Ceylan (çev.), İstanbul: Bakış.
- Engels, F. (1978), *Köylüler Savaşı*, O. Gönensin (çev.), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Foucault, M. (2008), *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France 1978-1979*, M. Senellart (der.), G. Burchell (çev.), Londra: Palgrave Macmillan.
- Freeman, C. (1990), "Schumpeter's Business Cycles Revisited", A. Heertje ve M. Perlman (der.), *Evolving Technology and Market Structure: Studies in Schumpeterian Economics* içinde, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 17-38.
- Goldscheid, R. (1958), "A Sociological Approach to Problems of Public Finance", R. Musgrave ve A.T. Peacock (der.), E. Henderson (çev.), *Classics in the Theory of Public Finance* içinde, Londra: MacMillan, 202-213.
- Gough, I. (1975), "State Expenditure in Advanced Capitalism", *New Left Review*, 92, 53-92.
- Hobbes, T. (1993), *Leviathan*, S. Lin (çev.), İstanbul: YKY.
- Jessop, B. (1990), *State Theory-Putting the Capitalist System in its Place*, University Park: The Pennsylvania State University Press.
- Kayaalp, O. (2004), *The National Element in the Development of Fiscal Theory*, New York: Palgrave-Macmillan.
- Lemke, T. (2013), *Biyopolitika*, U. Özmakas (çev.), İstanbul: İletişim.
- Marx, K. ve Engels, F. (1999), *Alman İdeolojisi [Feurbach]*, S. Belli (çev.), Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1977), "Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler", M. Belli (çev.), *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri* (K. Marx-F. Engels) içinde, Ankara: Sol, 61-109.
- Marx, K. (2012), *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi, I. Cilt: Sermayenin Yeniden Üretim Süreci*, M. Selik ve N. Satlıgan (çev.), İstanbul: Yordam.
- Mitchell, W.C. (1984a), "Schumpeter and Public Choice, Part I", *Public Choice*, 42, 73-88.
- Mitchell, W.C. (1984b), "Schumpeter and Public Choice, Part II", *Public Choice*, 42, 161-174.
- Musgrave, R. (1992), "Schumpeter's Crisis of the Tax State: An Essay in Fiscal Sociology", *Journal of Evolutionary Economics*, 2, 89-113.
- O'Connor, J. (1973), *The Fiscal Crisis of the State*, New York: California State University.
- O'Connor, J. (2009), *The Fiscal Crisis of the State*, Forth Edition, New Jersey: Transaction Publishers.

- Önder, İ. (2012), “Anayasal İktisat, Anayasal Maliye”, *İktisat Üzerine Düşünceler* içinde, İstanbul: Yordam, 99-111.
- Petersen, E.L. (1975), “From Domain State to Tax State”, *Scandinavian Economic History Review*, 23(2), 116-148.
- Pirenne, H. (2007), *Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, U. Kocabaşoğlu (çev.), İstanbul: İletişim.
- Ruttan, V.W. (1971), “Usher and Schumpeter on Invention, Innovation and Technological Change”, N. Rosenberg (der.), *The Economics of Technical Change: Selected Readings* içinde, Harmondsworth: Penguin, 73-85.
- Schmidt, K.-H. (2003), “Schumpeter and the Crisis of the Tax State”, J. Backhaus (der.), *Joseph Alois Schumpeter: Entrepreneurship, Style and Vision* içinde, Boston: Kluwer Academic Publishers, 337-351.
- Schumpeter, J. (1961), *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*, R. Opie, (çev.), Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Schumpeter, J. (1962), *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Harper & Row Publishers.
- Schumpeter, J.A. (1991), “The Crisis of the Tax State”, R. Swedberg (der.), *Joseph A. Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism* içinde, N.J-Princeton: Princeton University Press, 99-140.
- Scott, J.C. (2008), *Devlet Gibi Görmek: İnsanlık Durumunu Geliştirmeye Yönelik Projeler Nasıl Başarısız Oldu?*, N. Erdoğan (çev.), İstanbul: Versus.
- Shionaya, Y. (1997), *Schumpeter and the Idea of Social Science: A Metatheoretical Study*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, C. (2001), *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, K. Emiroğlu (çev.), Ankara: İmge.
- Udehn, L. (1996), *The Limits of Public Choice: A Sociological Critique of the Economic Theory of Politics*, Londra: Routledge.